

I.- Orixeren neurtitz ikasketak eta teoria

GILLERMO ETXEBERRIA

1.- Jesusen lagundian

Orixeren haurtzaroa Oresa-Huitzi bi herrietara mugatzen da eta gehienbat bigarrenera. 1888. urtean Orexan jaio zen autore honek, hamazazpi urte zituela, hau da, 1905. urtean jesulagundian sartzea erabaki zuen. Lehenengo bi urteak Xabierren igaro zituen (1905-1907). Han latina eta gerkerak ikasten zuten, nahiz Aita Patxi Altunak dioenez, Orixeren notetan “gerkerarik ez da ageri”.¹ Segidan Loiolara pasa zen: “Ez da dudarik gazteleraz eta latinez poliki hornitua eta buruz ongi jantzia ikusi zutelako utzi ziotela apaiz-bidea hartzen”.²

Loiolan bi urte igaro zituen (1907-1909), nobiziadua eta “Humanitateak” egiten. Beraz, berriro ere “latina eta gerkerak”ren ikasketetan jarraitu zuen. Hemen ezagutu zuen, hain zuzen, bere bizi guzian zehar lagun eta miratzaile izango zuen “anai” Estefania. Bien arteko adiskidantzari buruz, autore beraren adierazpenetan, nahiz “lau urte bakarrik” elkarrekin bizi, “asko izan ziren... bien bizitzak inoiz etengabeko eta are ezin etenezko adiskidetasun lokarriz lotzeko”.³ Iztuetak esango digunez, Aita Estefania eta J. M. Mokoroa dira Orixeren autoritatea guztien gaietik jartzen dutenak: “Orixeren eskolari dagokionez, bi izen dira, J.M. Estefania eta J.M. Mokoroa hain zuzen, haren literatur autoritatea beste guztien gainetik oso nabarmen jartzen dutenak. Badakizu nola Aita Estefaniak aitortzen zion Orixeri gidaritza euskal letretan. Ez zuen beste inor

---

(1) ALTUNA, P.: “Orixek Jesusen Lagundian emaniko urteak”, in *Euskera*, 34, 1989, 73. or.

(2) Ibid.

(3) Ibid., 79. or.

ikusten hura bezain jantzia literatura klasikoaren ezagutzan. Orixerentzat, halaber, Aita jesuita ikaskidea baino kritikari hobeagorik ez du ezagutzen, gutxiago onartzen. Biok, bakoitza bere arloan, doinu berean sintonizatzen duten autoreak ditugu”.⁴

Altunak berak esango digu, Orixek ondu zuela garai hartan zenbait poesia, nahiz denak ez diren kontserbatu; latinez egindako poesia baten berri ematen digu: “Ez da seguru aski bizian egin zuen lehena; bai, halere, nik dakidala, egin zituenetik gelditu zaigun zaharrena”.⁵ Baita ere agian garaian egin zuen “Madrigal” bat, Aita Zabalegiri esker eskuratua.⁶

Loiolako egonaldia amaitu ondoren, bi urteko ikasketak Burgosen (1909-1911), “Erretorika” ikastera joan zen “Humanidades” burutzerara. Bi urteetan zehar, ikasleek honako gaiak ikasi ohi zituzten. Lehenengo mailakoak: “Latina, gerkera eta hebreoa, antzinako Greziako eta Erromako idazlerik hoberenen obrak, bertsozkoak nahiz hitz lauzkoak, poetika, estetika eta literaturaren —Espainikoarena ia bakarrik— historia”.⁷ Bigarren mailakoak, besteen osagarri, honakoak: “historia orokorra, aritmetika eta geografia eta hizkuntz modernoak”.⁸

Lehen aipatu dugun idazle berbera mintzo zaigu Burgosen bizi ohi zuten giro kulturalaz: “hiruzpalau hizkuntza aski ongi ikasirik ateratzen ziren bi urte haietako jardunetatik. Latinez, gerkeraz, hebreoz, frantsesez —honen ordez beste batzuk ingelesez— onduriko olerkiak dira diogunaren lekukorik hoberena”.⁹ Ikasleak behartuta egon ohi ziren latinezko

(4) IZTUETA, P.: *Orix eta bere garaia*, in *Idazlan guztiak*, V, Etor/E.J. Donostia, 1991, 732 or.

(5) Patxi Altunak esaten digunez, garai hartako nobizioek bere lehen zinitzak egiterakoan, olerki bat egin beharra izaten zuten; “ez ordea gazteleraz —euskaraz ere ez artean— baizik latinez, gerkeraz edo erretorikoek hebreoz ere bai”... “Honako hau latinezkoa da: “In Societatem Jesu”, Jesusen Lagunditik, titulua du. Neurkeraren arabera “asklepiadeoak eta glikonioak nabarmetzen dira (6/6)-, 8-, punturik gabe eta lerro luzean sei silaba oro etenaldi markatua dute. “Orixek Jesusen...”, 80 or.

(6) Autore berak emango digu Aita Jesus Zabalegik 1926.ean egindako txosten baten berri. Bertan “madrigal” izeneko olerki motaren bereizgarriak ikertzen dituelarik, hiru jesuitek behiala eginikoak aipatzen ditu eta horietako bat hain zuzen, “de Nicolás Ormaechea, muy hermoso en verdad y verdadero madrigal, aunque no tan claro en cuanto a la idea”. Orixeren “madrigala” “Al Smo. Sacramento” izenekoak da. Hiru estrofatan ematen ditu bere sentikizun fin eta hunkigarriak. “Madrigal”ak ematen duen askatasunaren arabera, hamaika eta zazpi silabako lerroak nahasten ditu, beren artean puntuak ezarriaz (11A, 11B, 7a, 11B; 11A/11A/11B/11B; 11A, 7a, 11B/11B). “Orixek Jesusen...”, 81-82 or.2 or.

(7) *Ibid.*, 82 or.

(8) *Ibid.*, 82-3 or.

(9) *Ibid.*, 84 or.

mintzaldiak, olerkiak eta gaztelerazko prediku laburrak egitera. Beren ibilaldietan ere, "lehen ordu erdian elkarrekin gazteleraz mintzatzea galezarazia zegoen, latinez hitz egin behar zen".¹⁰ Beraz, latina aski ongi ikasita gertatzen ziren gehienak.

Giro paregabea, beraz, kultur aldetik, Orixeren geroaren oinarri gertatuko direnak. Idazlearen garaiko zenbait poesien berri ematen digu Aita Altunak: "Ad S.P. Ignatium",¹¹ zinitzak berrituzekoan paratutako olerkia. "Pasce agnos meos",¹² 1910 urtekoa, "Ad PP. Lusitanos e patria depulsos",¹³ 1911 urtekoa, biak hexametroetan eginak, hau da, "sei oinakoak", "Virgiliorenak bezalakoak". Hebreoz egindako baten berri ere ematen digu eta "bost bertso horien ondoan latinezko sei..." "*Interpretatio* izenpean, distikoz eginak".¹⁴ Gerkeraz ez agertzearen arrazoia, uste du autore berak, agian mintzaira hura hain ongi ez menderatzean egon daitekeela: "Ez ote zuen bere burua hain trebe ikusten hizkuntza horretan?"¹⁵ Dena den, gero Oñan agertzen denaren arabera, Comillasen osatzen zuten latin-gerkera irakasketa eta Orixek ere bai. "Ez zen, beraz, herrena Greziako hizkuntza".¹⁶ Kritikok ere hala esango digute: "Eta ondo ikasi ere, bereziki grekoak eta latinoak, kritikariak aho batez aitortzen dutenez".¹⁷ Hori berbera baieztatzen du P. Iztuetak: "Erretorikako irakasle Aita Lekunberri zen eta honek, Orixeren grekozko apunteak nolakoak ziren ikusita, testu bat egin zezala esan zion".¹⁸

Klasikoak ongi menderatzea, oinarriko gertatuko da gero Orixeren sorkuntzan, poesian batik bat. Berak sarri aipatuko digu bere artikuluetan latinezko hexametroaren gailentasuna, eta euskarari hobekien atxikitzen zaion neurriari buruz jardutean ere haiek izango ditu gogoan, "hexasilaboa" oinarri duten neurriak erabiliaz.

Hurrengo hiru urteak Oñan emango ditu (1911-1914) Filosofia ikasten. Bertan egiten ziren ikasketen berri ematen digu Aita Altunak. Di-

(10) Ibid., 85 or.

(11) Ibid., 84 or.

(12) Ibid., 86 or.

(13) Ibid., 87 or.

(14) Hebraierazko poesiaren azpian "bost bertso horien ondoan latinezko sei oratu zituen, hebreozkoen itzulpena agian, *Interpretatio* izenburupean". Ibid., 89 or.

(15) Ibid., 89 or.

(16) Ibid., 92 or.

(17) IZTUETA, P.: "Orixeren bizitza", In *Orixen mendeurrena, (1888-1988), Hitzaldiak*, in *Idazlan guztiak*, IV, Etor/E.J, 1991, 26 or.

(18) IZTUETA, P.: *Quiton arrebarekin irakurritz*, Etor, Donostia, 1988, 112 or.

rudienez, bazen haien tartean poesiak egiteko ohiturarik. Baina ez bide gorde da 1911 eta 1912 urteko Orixerenik, harik eta 1913. urteko bat, Birjina Sortzez Garbiaren egunean, gaztelaniaz egindako “madrigal” bat tolestatu zuen arte. Bere izena: “Regina sine labe concepta”.¹⁹ Eta 1914. urteko beste bi. Bataren izena “Ad navim frates vehentem”,²⁰ Txinara destinatutako ikaskide batzuren ohorez egina, asklepiadeo txikiak (6/6) eta glikonioak (8) txandakatuz.²¹ Eta beste bat 1914. urtean “hexametroz” egina: “Epistola ad musicum”. Altunak dioenez: “lehengoetan Virgilioren oiartzuna nabaria bazen, hemen Horazioarena ezin eta gehiago, honen “Epistola ad Pisones” ezagutzen duen nornahirentzat. Hortik hartu ere ditu bi azken bertsoak”,²² “hexametro izeneko bertsoz” eginak.²³

1914-1920 urteen tartean, Orixe “maixu txiki” egin eta leku batetik bestera ibili zen: 1914-1917, Comillasen, 1917-1918, Carrion de los Condesen, 1918-1919, Tuteran eta, azkenik, 1919-1920 Xabierren.

Comillasen, jakin badakigu “seminarista talde” batek “hileroko aldizkari gisako bat sortu zuela, *Aldizka* izenekoa: “beren eskolako lana Euskal Herriarentzat baliagarria eta emankorra izango zen kultur ekintza bat bideratzea pentsatu zuten, bulgarizaziozko lan batzu euskaraz idatziz”.²⁴ Orixe ere argitaratu zituen zenbait artikulu ikasleen artean zuen euskararekiko pretigioaz baliatuz.

1917. urtean eman zuen ezagutzera publikoki Orixe bere burua euskal letretan. Ordurarteko bizimodua, bere formaziora eta lagundi banean egindako zenbait kreazio soltera mugatu zuen autoreak, aukera paregabea izan zuen bere burua azalerazteko. Hain zuzen, 1917. urtean Aita Lardizabal segurarrari esker sortu zen *Jesus'en Biotzaren Deya* aldizkaria euskaraz.²⁵ Hantxe argitaratu zen, urtarrileko lehen alean bere lehenengo poesia: “Igesi”²⁶ izenburupean: “Hau ote zun bere lenengo

(19) *Ibid.*, 95 or.

(20) *Ibid.*, 94 or.

(21) J.M. LEKUONAK “Orixeren liturgi olerkiak” lanean egindako azterketan agertzen diren izenak erabili ditugu guk ere. *Ikus Orixe. Mendeurren ...*, 379 or.

(22) ALTUNA, P.: “Orixeek Jesusen...”, 97 or.

(23) *Ibid.*

(24) IZTUETA, P.: Quito'n arrebarekin..., 112-113 or.

(25) *Ibid.*, 115 or. *Jesusen Biotzaren Deya*, Aita Lardizabal eta Aita K. Basabe lekeitia-rrak fundatu zuten 1917. urtean. Bertan argitaratu zituen Orixeek garaiko poesiak. *Ikus ONAINDIA, A.:* “Orixe Olerkari”, in *ORIXE-OMENALDI*, Izarra, Donostia, 1965, 127-129 or.

(26) Poesia hau 1917. urtean, *Jesusen Biotzaren Deya*-n, lehen zenbakiko 22. orrian argitaratu zen. ORMAETXEA, N., *ORIXE: Idazlan guztiak I. Sorkuntzazkoak*, Donostia, 1991, 497 or.

olerkitxoa?”²⁷ galdegingo du Aita Onaindiak: “Argitaratua, baleiteke. Argitaratu gabe ba-ditu aurretiko batzuk ere”.²⁸ Hauetariko batzuk topa ditzakegu Gazteluren bilduman.

Poesia hauetan ikus daitezke ildo tradizionalen egindako lanak, non, besteak beste, bereiz baitaitezke molde nagusian: “Neretzat ote aiz”, 1916, “Bildurra”, 1916, “Ire itza”, 1916; molde txikian: “Su ondoko otsa”, 1915, “Errotaria”, 1917, “Igesi”, 1917, bertsolaritzan eman ohi diren ezaugarriekin. Edota kantutegietan azaldu arren bertsolaritzan hain ezagunak ez diren beste moldetan egindakoak, “Maitagarriena”, 1916, adibidez.

Baina argi eta garbi ematen da ildo berritzailea ere, eta besteak baino ugariago, hain zuzen. Ikus daitezke neurri desberdinak, estrofa mota ugari, estrofarik gabekoak (“Ittariak”, 1918), hoskidetasun desberdinak, konbinaketa ugari eginaz eta baita hoskidetasun gabekoak ere.

Azpimarragarri gertatzen da garaian egiten duen “exaxilaboaren” erabilera, bai lerro eta bai hemistikio bezala, bere bizi guzian gehien erabili zuen neurkera, hain zuzen.²⁹

1917-1918. urtean Palentziara igorri zuten Carrion de los Condesera “maisu txiki” izaten jarraitzera. Urte hartan buru-belarri aritu zen *Jesusen Biotzaren Deya*-rako lanean. 1918. urteko aleetan argitara emandako lan ugariak dira lekuko. Ondoren berriro ere teologia egiteko bidea moztu eta Tuterara igorri zuten “maisu txiki” izaten jarraitzera (1918-1919). Han jarri zioten lana: “literatur jenero edo motak irakatsi hango mutikoei eta horrez gain literatur historia”.³⁰ Bertako fraile gehienak euskaldunak izanik ere “urte txarrak ziren, egia esan, jesuiten inongo etxetan... euskal giro berorik aurkitzeko”.³¹ Beraz, bere arazo pertsonalak areagotu egin ziren. Halere 1919. urtearen amaiera arte igorri zituen bere lanak *Jesusen Biotzaren Deya* aldizkarira.

(27) ONAINDIA, A.: “Orixe olerkari”, in *ORIXE-OMENALDI*, ..., 128-9 or.

(28) Ibid.

(29) Gure autorea, haseratik agertzen da klasikozale osoa. Grekoa, latina eta hauen literatura da mendebaldeko gorenena. Horien jarraitzaile dira mendebaldeko hizkuntzak eta literaturak. Gure hizkuntzak ere bere gain dituen karentziak, lexikoak batik bat, beste hizkuntzen modura, osa ditzake gerkeratik eta latinetik hartuta. Baina indarberritu eta prestigiatu nahi dugun hizkuntza, herriarekiko hurbilenekoa izan behar da, Homerok egin zuen bezala. Grezierak dituen zenbait abantaila ditu gure hizkuntzak “izenondotan” ikus daitekeenez. Hura bezain “antze izketa” da eta ez dago arazorik ez Iliada, ez Odisea euskaratzeko. Ikus ORMAETXEA, N.: “Eusko olerkitzaz”, in *Lenengo euskal egunetako itzal-diak*, Euzko Argitaldaria, Bilbo, 1922, 31-41 or.

(30) ALTUNA, P.: “Orixek Jesusen lagundian ...”, 106 or.

(31) Ibid. 105 or.

Ondoren (1919-20) urtea burutzera Xabierra igorri zuten, berriro ere teologia ikasteko bidea itxiaz. Han gerkera eta latina irakasteko arduraren eman zioten. Garaiko testiguen diotenez berari esker jakiten zuten euskararen inguruko zenbait berri: "El hecho es que para nosotros constituyó pronto una fuente de información sobre cuestiones de lengua o literatura euskérica, lo mismo que sobre los actos principales que tenían entonces, desde el Congreso de Oñate y la creación de la Sociedad de Estudios Vascos, con la Academia de la Lengua Vasca, cosas novísimas para nosotros, y que no acabábamos de comprender bien, aunque atisbábamos su importancia en el renacimiento lingüístico que parecía percibirse".³²

Tamalez, Orixeren produziogintzan hutsaldi handi bat nabari da 1919 urte amaieratik 1922 urte bitartean, non beste bi poesia argitara eman zituen: "Eguerritarako",³³ "Herodes eta magoak".³⁴ Dirudienez, hutsaldi horren zioa jesulagunen bizimoduan eramaten ari zen "zazpi urte beltz"en eragina zen. Orixeren urte beltzen eragileetako bat, besteak beste, bere "euskaltzaletasuna" jotzen da. Patxi Altunak esaten digunez "galtzeko arrisku handirik gabe egin genezale apustu Agintariak debekatu ziotela hartan jarraitzea, edota onbeharrez eskatu isil zedin eta lantegi hartatik geldi".³⁵

Esan dugunez, urte haietan Orixek egindako lana ugaria eta anitza da. Aipatutako poesietatik aparte, artikulu asko idatzi zuen *Jesusen Biotzaren Deya* izeneko aldizkarian: folkloerari buruzkoak, erlijioa gaitzat dutenak eta, batik bat, itzulpenak, hala nola Horatioren "Beatus Ille", Virgilioren "Zaldia" "asklepiadeus" gisako neurtitzetan itzuliak, berak bere produziogintzan lehenasuna eman zion neurtitzetan, eta, batik bat, "Goratzarre ta Neurtitzak".

Baina Orixeren euskal lanak esparru zabalagora hedatu ziren. Hain zuzen, 1918, 1919 eta 1920. urteetan azentuari buruzko hiru artikulu egin zituen, hirurak RIEV-ek argitaratuak: "Acento Vasco", 1918, "Vocales compuestas o de acento doble", 1919. urtean eta "De la música y letra popular al acento",³⁶ 1920.enean. Hauetan egindako zenbait baieza-

(32) Ibid., 108 or.

(33) *Jesusen Biotzaren Deya*, 61, 1922, 16 or. ORMAETXEA, N., "ORIXE": Euskaldunak poema eta olerki guztiak, Añamendi, San Sebastián, 1972, 469 or.

(34) ibid.; *Euskaldunak...*, 470 or.

(35) ALTUNA, P.: "Orixek Jesusen...", 105 or.

(36) ORMAEHEA, N.: "Acento Vasco", in RIEV, IX, 1918, 1-15 or.; "Vocales compuestas o de acento doble", in RIEV, X, 1919, 454-48 or.; "De la Música popular al acento", in RIEV, XI, 1920, 174-185 or. ORMAETXEA, N. ORIXE: *Idazlan guztiak, III, Artikulu eta saiakerak*, E.J./Etor, Donostia, 1991, 470-479; 479-481; 481-490 or.

tapen izan ziren Navarro Tomas jaunarekin 1926. urtean izan zuten desadostasunaren oinarri.

Lehenengo artikuluan, azentuaz, hitzen azentuaz, esaldi eta periodoen azentuaz mintzo da. Azentu “tonikoa” eta “intentsiboa” bereizten ditu. Azentu intentsiboaren gainetik, euskararen azentu tonikoa aldarrikatzen du. Euskarak ez du azentu “intentsiborik”, mintzo arruntean entzumenak nabaritzeko hainbatekoa. Azentu “tonikoa”, hitzean, per-pausean eta periodoan duen funtzioa aztertzen du. Per-pausek zein periodoek bi azentu mota dituzte: finkoak eta aldakorrak. Finkoak dira lehenengo eta azken silabetan ematen direnak, gainerakoak aldakorrak. Horren arabera, euskal azentua aldabera da eta mintzakatearen barnean, posizioaren eraginez, bere nortasuna galtzen du osotasun melodiko bat eginez, alegia, “haserako azentu nagusiaren eta bukaerakoaren artean gora eta behera egiten duten tonuen multzoak osatzen duela esaldi erritmikoa eta multzo hori ezin zati daitekeena dela”.³⁷ Orixeren hitzetan: “es el conjunto de ascenso y descenso de tonos entre los acentos inicial dominante y final”.³⁸ Eta aurreraxeago: “Nuestro período es un todo ligado, rápido y no divisible rítmicamente”.³⁹ Xehetasunak eta definizioak zedarritu ondoren eta euskal azentu “intentsibo” eza gogoan izanik, ez dagokiola euskarari bertso moderno baieztatuko du, hau azentu “intentsiboa” oinarritzen baita. Ondorioz, metrikarako oinarri berri baten proposamena egiten du: “igual amplitud de escala con igual cadencia”,⁴⁰ eta, beraz, bertso-lerroen artean baino areago, etenak bereizten dituen hemistikioen arteko erlazioa gerta dadila neurtitzerako oinarri.

Hurrengo urtean, hau da, 1919.ean idatzitakoa da “Vocales compuestas o de acento doble”.⁴¹ Artikulu honetan zenbait bokalen azentu bikoitzaz mintzo da. Euskal bokalak, berdina dira iraupenez eta ez da erraza, agian ezinezkoa da, alde horretatik bereiztea. Ez dagokio euskarari bokal luze eta laburrik. Baina badira, nolabait, bi tonu dituztenak, ez bi denbora: “â” eta “:è” alegia, hau da â, á a orde, eta: è', è é orde. Hauek dira, hain zuzen bokal konposatuak eta batik bat atzizki eta aditz formetan ematen dira, bi bokal berdina elkartzen direnean. Bilakaeraren ondorioz bi azentuetakoren bat desagertzen baldin bada, beti lehenengoa da desagertzen dena.

(37) IZTUETA, P.: *Orixeta bere...*, 431 or.

(38) ORMAECHEA, N.: “Acento...”, 10. or.

(39) *Ibid.*, 11 or.

(40) *Ibid.*, 12., or.

(41) ORMAECHEA, N.: “Vocales compuestas...”, 45-48 or.

1920. urtean argitara emandako artikulua, “De la música y letra popular al acento”,⁴² aurreko baieztapenak berriztatzen eta osatzen dator. Euskararen azentua orekatua da, tonala edo melodikoa. Ez dagozkigu guri belarrien mingarri gertatzen diren errezitazio astun horiek. Bertso-lerro egokienak, 3, 4 edo 5 silaben anikoitzak direnak izango dira bere iritzian.

Gure hizkuntza, bestalde, ederki egokitzen da kantuarekin, azentuaren malgutasunari esker. Euskal kanta zaharren artean ere, gehiago dira eritmo librekoak neurri “isokroniko”ak baino. Malgutasun hori dela eta ulergarria da kantu gregorianoaren eragina, bai modu, eritmo eta “neuma” delakoetan: “A ello contribuye, además de la causa general para Europa, el que nuestra lengua es acaso la más apta para trasladar intactas las melodías de la iglesia, a causa de su acento ni fuerte ni fijo”.⁴³ Ederki atxikitzen zaio letra euskal kantari, jakina baita gure herrietan kantatzen diren koplak askok ez dutela ez doinu eta ez letran isometriarik mantentzen. Horren arabera sor daitezkeen itxurazko desegokierak, eroso egokitzen dira herriak duen sena erritmikoan, ederki lotzen da euskaren adiurre malguarekin.

Beraz, euskal herri kanten izakera malgua eta bere eritmo iritzia ezagutzeko interesgarri irizten diogu artikuluhoni.

1922. urtean, Orixek Durangoko Euskalegunetan irakurritako bi hitzaldi argitaratu ziren: “I. Eusko olerkitzaz” eta “II. Euskal olerki neurritzaz”.⁴⁴ Lehenengoan gure hizkuntzaren atzerapenaz eta berriro beharraz mintzo zaigu, zeharka Unamunoren jarrera salatuz. Atzera egotea ez baita hizkuntzaren errua, gurea baizik. Berrikuntzak beharrezkoak dira, baina horiek egiterakoan, ez da herri mintzotik urrundu behar, ahal den neurrian jakintsuek eta herritarrek mintzo bera erabili behar dute, greziatarren antzera, gure hizkeraren “arintasuna” eta “xalotasuna” gogoan izanik, barne baliabideak erabiliaz eta, behar denean, kanpo hitzak ere hartuz: “goazen erriekin; erri badoiaieke gurekin”.⁴⁵ Gure hizkera bereziki egokitzen jotzen du “antze-izkera”rako.⁴⁶ Gerkerarekin parekatzen

(42) ORMAECHEA, N.: “De la música...”, 174-185 or.

(43) Ibid. 183 or.; 489 or.

(44) ORMAECHEA, N.: “I. Eusko olerkitzaz”, “Eusko olerki neurritzaz”, in *Lenengo Euskalegunetak...*, 31-53 or. Bi hitzaldi haur. Bi hitzaldi hau 1921-IX-4/8an irakurritako hitzaldiak dira. Zenbaitetan “Euskal olerki neurritzaz”, honela izendatu dugu: “E.O.N.”. *Idazlan guztiak*, III, 181-195 or.

(45) ORMAECHEA, N.: “I. Eusko olerkitzaz”, ..., 34.

(46) Ibid. 37.

ere ausartzen da. Gaitasun hori ikusirik, uste du oraintxe dela une egokia bide hortatik ekiteko: “Zuen bat edo bat su ta gar dagokela dirudit onozkero, ta laster atera litekela neurtizlari bikañen bat”.⁴⁷ Asko egiteko egonik ere, uste du “gura eresi” edo “poesia epika”tik abiatu behar dela: “Asieratik asi bear dela, ta emendik asi obe dugula. Erriri zer gogora zaion, zerk atsegiten dion, zerk su ta gar eragiten dion ikertu bear dugu”.⁴⁸ Campion jaunak dioen bezala “arritzekoa bere bizi osoa gudan igaro dun euskaldunak, odolez bere yabetasuna idatzi dun errik ez du gura-eresi edo poesi epikarik atera”.⁴⁹

Bigarren hitzaldiari interesgarriagoa deritzogu. Entzumenak mintzairan duen zereginaz dihardu, bere azentu bereziaz eta honek erritmoan duen funtzioaz. Ondoren metrikari buruzko argitasunak ematen dizkigu, arloan mintzoak duen garrantzia azpimarratuaz: “belarriik sumatzen edo nabaritzen dutenaz: au bear dugu neurtitzetarako”.⁵⁰ Hizkuntzaren zenbait xehetasun berezi ondoren, gure “mintzoaren igikera gogoa”,⁵¹ bere “goibe-igikera”,⁵² neurtitza egiterakoan, “hirunako igikera” hobesten du. Baita ere “launakoa ta bosnakoaz” nahaste, “baño bakarrean irunakoa” da egokiena irakurtzeko. Egin daitezke bada hiruren “anikoitza” diren bertso-lerroak:

“Egin ditezke bada igikera onen arauz 6, 9, 12, 15, 18-ko neurtitzek. Atzenekoen ez dire latinezko seineurridun edo *hexametroa* baño luzeago; aien astiro-laisterrak berdindu dezazke gure emezortzikoek”.⁵³ Estrofa eta “berdin amaitze”, erdaraz “rima”ren aurka azaltzen da. “*Estrophe*” edo ahapaldietaz zera dio: “ez dago itzezin bear aundirik ere, bada batzuetan edo geienetan eragozpen litzaiguke gure mintzo yarei an lotu egiten baitu. Noiz-pait e-legoke gaizki norberak ikus dezakenaz, eta kantatzeko beti aizu diteke, mintzatzeko ez da zere(sic). Gaiari ta gogoetari dagokionaz neurri bear ditugu itzek, eta ez estutu, ez moteldu. Badakizute zer gertatzen den yoale edo txintzarri bat atzaparrez estutzeen; min motela aterako du: orixe gertatzen zaie bada euskal-neurtitz askori; bear ez bezala estutzen dute euskera, ta gure izkuntzak galtzen du bere mintzoa”.⁵⁴ Eta “berdin amaitzee”, erde-

(47) Ibid. 38

(48) Ibid. 39

(49) Ibid.

(50) ORMAECHEA, N.: “I.Eusko olerki...”, 44 or.

(51) Ibid. 48 or.

(52) Ibid. 47 or.

(53) Ibid. 51 or.

(54) Ibid. 53 or.

raz “rima” ri buruz zera dio: “Guretakotu bear dogu? Beste izkuntza batzutan ere ez dute askok uste itzen atzenkide edo guenkide izate ori edergarri denik: gu gaizki oiturik gaude, ta ez dugu erraz osotara kenduko oitura au; baño ederrik aski baluke gure mintzoak origabe ere: askotan bada estutu egiten du orrek ere; itzen yoskera gañezberatu ta nasi”.⁵⁵

Horra jesuitetan egindako azken urteak: 1920-1923. Lehenengo biak Oñan, teologia ikastera joanik eta hirugarrena Xabierren (1922-1923), ondoren etxerako bidea hartu zuelarik jesulagundia utziaz. Bi lekuetan izandako gertakari ugariak alde batera utziaz, guretzat jakingarriena da Orixek euskarari buruz zuen ospea. Hain zuzen, garai haietan, jesuiten probintziaren zatiketak, asko hobetu zuen euskarari dagokionez. Garaiko giroaren ondorioz interesgarriena Oñan sortutako “Euskal Akademia” izan zen. Hala diosku Patxi Altunak: “1 de Noviembre, 1920. Rezadas las preces acostumbradas y aprobado el Acta de la consulta anterior el P. Rector dio cuenta de que en vista de la unanimidad de pareceres de los Consultores, había establecido la Academia de la lengua vascongada entre los HH. estudiantes, pero sometiéndola a ciertas bases”.⁵⁶ Akademia sortu berriaren buru bera izendatu zuten, gogoz lanari ekin ziolarik. Baita ere esaten zaigu nola joan zen Durangoko Euskal Jaietara bi lan irakurtzera: “Euskal olerkietaz” eta “Euskal olerki neurritzaz”. Hauek euskal poesia eta bere erritmoaz dihardute eta baieztadateke artikulua hauetan ezarrita geratzen direla bere bizi guzian metrikarri buruz mantenduko dituen ildo nagusiak.⁵⁷

Azkenik, 1923. urtean, bere desiraren kontra jesulagundia utzi zuen. Horra zer dioskun Iztuetak: “Mindurak mindura, eta zenbaitetan Jesuitekiko jarrera kritikoa gordeko badu ere, ez dauka Lagundia nolana saltzekotan. Urte gehiegi bizi izan zen bertan, gogo-kolpe batez ahantz zezan. Bestalde, Uitzitik zekarren euskara herritarren trebakuntza eta prestakuntza intelektuala Jesuitetan lortu zituen”.

2.- Bilbon eta Orixan

Horra Orixe jesulagunditik urrun. Zenbaiten ustetan euskararen onerako.⁵⁸ Beraz, hurrengo zortzi urteak (1923-1931) Orixek Bilbon

(55) Ibid.

(56) ALTUNA, P.: “Orixek Jesusen...”, 111 or

(57) IZTUETA, P.: “Orixeren bizitza”, in Orixe Mendeurrena, ..., 27 or.

(58) Ibinagabeitia tar Andimak esango digu: “Mundu zabalera zenaz batera, euskal-arloan sartu zitzaigun “Orixe”, inolako esi eta traba gabe euskara lantzeko. Onez ez datorrigun gaitzik ez omen: euskerarentzat beintzat onik aski ekarri zuen “Orixe”ren Lagundia utzibarrak.”, “Orixe” Euskeratzalle”, in ORIXE OMENALDI, o..., 103 or.

emango ditu lanean bete-betean: Euskaltzaindian: “R.M. Azkuek bereganatu zuen sortu berria (1918-1919) zen Euskaltzaindiaren lanetan lagun ziezaion”.⁵⁹ Eta, batik bat, kazetari lanean *Euzkadi* aldizkarian, bertako euskal orriaren arduradun bezala.⁶⁰ Aipagarri dira literaturari buruzko bere artikulu ugariak: klasikotasuna eta klasikoei buruz, euskal zenbait poetei buruz, poesia eta herri poesiari buruz, erlijio literaturari buruz, bertsolariei buruz.⁶¹ Horietatik, eta gure arloari begira, honako hauek bereiz ditzakegu: 1925. urtean idatzitako “Imitaciones: el período latino”,⁶² non latinaren periodoaz mintzo zaigun eta etenak erritmoaren baitan duen garrantziaz. Haiek erabiltzen zuten periodoaren erabilpen moderatua, ezin dugu baztertu: “No podemos rechazar de plano el moderado uso del estilo periódico”.⁶³ Bere naturaltasun osoa eta tonu malgu eta ugaria izan dezan, ahots altuan egindako irakurketa izan behar da gogoan: “Pero adviértase siempre que el de la palabra, aún la escrita no se ha hecho, por su naturaleza, para la lectura silenciosa sino para la pronunciada, y en ésta adquiere toda su naturalidad. El prosador debe tener en cuenta la lectura en voz alta. Su ideal debe ser imitar, idealizando y no destruyendo, el lenguaje natural hablado”.⁶⁴ Era horretan hartzen baitu mintzoaren antzekotasuna. Hoberena elkarrizketa dirudiena da.

“Euskal literatura”ren atze edo edesti laburra”,⁶⁵ ordurarteko euskal literaturaren historia laburra egiten du.

(59) IZTUETA, p.: *Orixe eta bere...*, 85 or.

(60) “Kirikiño” Bustintza’tar Ebaistak utzitako lanbidearen arduradun “Orixe” izendatu zuten aren ordezkari edo jarraille” A. S. Onaindiak dioskunez: “Orixe” Olerkari”, in *ORIXE-OMENALDI*, ..., 130 or. Orixek artikulu ugari idatzi zuen han egondako garaian.

(61) Horra horietako artikulu nagusiak: “Los clásicos vascos. Generalidades”, in *Euzkadi*, 26-V-1924. Ikus: ORMAETXEA N., *ORIXE: Idazlan guztiak III. ...*, Eusko Jaurralitza/Etor, Donostia, 1991, 200-201 or.; “De poesía vasca. Atea dizut kirrinkari *Euzkadi*, 8-XI-1924, ibid. 215-216 or.; “Consecuencias estéticas de la reconstrucción de una tragedia”, in *Euzkadi*, 12-XI-1924, ibid. 217-218 or.; “Clásicos y clásicos”, in *Euzkadi*, 25-XI-1924, ibid. 220-221 or.; “La frase del chimbo”, in *Euzkadi*, 11-III-1925, ibid. 224-225 or.; “Imitaciones: el período latino”, in *Euzkadi*, 4-XI-1925, ibid. 228-230 or.; “Literatura religiosa”, in *Euzkadi*, 18-V-1927, ibid. 231-233 or.; “Poesía rural. Los reos poetas”, in *Euzkadi*, 27-V-1927, ibid. 233-236 or.; “Los amebeos vascos”, in *Euzkadi*, 31-VIII-1927, ibid. 238-240 or.

(62) ORMAECHEA, N.: “Imitaciones: el período...”, 228-230 or.

(63) Ibid., 238 or.

(64) Ibid., 229 or.

(65) *Euskal-Esnalea*, 17, 1927. Zatika eman zuen argitara delako literatur historia. Horra zer dioen Mitxelena: “Euskal literaturako lehenbiziko kondaira zein da? Nik esango nuke aita Aranak norbaiten historiaren bukaeran, oker ez banago Labairuren *Historia del Señorío de Vizcaya* liburuaren azken aldean, sartu zuela zenbait berri euskal literaturaz,

Eraberean gogoan izatekoak dira RIEV aldizkarian egindako artikulak. Horien artean azpimarragarriena da 1926. urtean Navarro Tomas jaunaren lan bati emandako erantzuna: “La pronunciación guipuzcoana del Sr. Navarro Tomás”.⁶⁶ Navarro Tomas jaunak, bere azterketa egin zuenean aukeratutako pertsonak, kultoak izanik, Orixek desegokitzat jotzen ditu: “el señor Lizarralde es un hombre culto y por consiguiente no es el más apto para reflejar la pronunciación guipuzcoana. Tampoco otro de los tres consultados, un pelotari, es demasiado apto, como tipo errante. Si además el tolosano era de la calle, es completamente incapaz de pronunciar bien ni de distinguir nuestras silbantes que las pronuncian casi a la vizcaína”.⁶⁷

Navarro Tomas jauna, euskal hitz eta esaldien entonazioa eta azentua aztertu ondoren, hitzek bakarka hartuta duten azentuaz mintzo da, Orixek azentu finkoari buruz egindako baieztapenak errefusatuaz: “Pronunciadas aisladamente estas palabras, presentan acento isotónico o uniforme, lo cual no ha impedido que en los textos citados adopten, como se ve, inflexiones gradentes, con intervalos de una quinta, como *maitatuba* y *santuba*; de una sexta, como en *ematea, nosqui e izateco*; de una séptima, como en *nizunque* y *galdugera* y hasta muy cerca de una octava, como en *ninduen*. Estos resultados son un testimonio evidente *contra la opinión que en vasco hay un acento tónico fijo* que da una determinada estructura prosódica a las palabras y que hace siempre terminar la frase con elevación de tono sobre la última sílaba”.⁶⁸ Orixek, oro har Navarro Tomasen baieztapenak onartu arren, bere erreparoko ezartzen dizkio haren zenbait arlori, besteak beste, hitz bisilabikoetan eta hirusilabakoe-tan. Halere, ez du beldurrik okerrak zuzentzeko eta bere zenbait baieztapen gehiegizkoak izan zirela aitortzeko, hala nola berak idatzia: “en vasco haya un acento tónico fijo, que da una determinada estructura

---

baina ezin esan daiteke, eta Aita Aranak ere ez zuen hori pentsatzen noski, hori euskal literaturaren historia denik. Lehenbizikoa dirudienez “Orixerena da. Orixek euskaraz egin zuena”, in MICHELENA, Luis: “Euskal Literaturaren bereizgarri orokorrak” in *Euskal linguistika eta Literatura: Bide Berriak*, Universidad de Deusto, 1981, 268 or.

(66) “La pronunciación guipuzcoana del Sr. Navarro Tomás”, in RIEV, xvii, 1926, 260-268 or. ORMAETXEA, N., ORIXE: *Idazlan guztiak, III...*, 590-495 or. Navarro Tomás jaunak, 1925.ean idatzi zuen bere lana: “Pronunciación guipuzcoana. Contribución al estudio de la fonética vasca”, Homenaje a Menéndez Pidal, Madrid, 1925, III, 593-653 or.

(67) ORMAEACHEA, N.: “La pronunciación guipuzcoana...”, 266 or.; 595 or.

(68) Navarro Tomas jaunak bere “Pronunciación guipuzcoana” artikulua ohar batean zera dio: “Dicha opinión ha sido defendida por Ormaechea en la *Revista de Estudios Vascos*, 1918, IX, 4, 1919 X, 46, 1920, XI, 184”.

prosódica a las palabras”. Eta bestea: “que hace siempre terminar la frase con elevación de tono en la última sílaba”.⁶⁹ Aitortzen du: “Mi afirmación, sin embargo, lo reconozco, peca de excesivamente general”.⁷⁰

Bestalde, Navarro Tomasek ez du uste esaldia silaba zorrotzez (agudo) hasten denik, Orixek zioen bezala. Honen iritzian, ordea, zorrotzez hasteak, ez du esan nahi zorrotzenarekin hasten denik, egin baitaitezke hiru zorrotz segidan: “El vasco guipuzcoano y navarro, desde luego, empiezan en general la frase con sílaba aguda, no con la más aguda de las sílabas precisamente. Obedeciendo a esta concepción dijimos en nuestro primer artículo, que “los hay más agudos que otros agudos a su vez respecto de los graves”.⁷¹

Halere minduta agertzen da desadostasun hori adieraztekoan, bere “azentua”ri buruzko hiru artikulua aipatzea, “para que me cite los artículos consecutivos, en dos de los cuales ni se habla de tal cosa”.⁷² Gehiegikeria iruditzen zaio: “Creo que no es hacerme justicia el citarme como adversario en una cosa que afirmé de pasada y sin insistencia”.⁷³ Orixek antzekotasunak ere topatzen ditu bien artean eta uste du hauek ere aipagarriak izan behar zutela haren iritzia ematerakoan. Hala nola Navarro Tomasek dioenean: “En la frase la acentuación de cada palabra se acomoda a la estructura prosódica del conjunto”.⁷⁴ Orixek bere baieztapenekin guztiz bat datorrela erantzungo dio eta esaten: “Es decir, las palabras dentro de la frase pierden su personalidad (se entiende tonal) y hacen un todo melódico”.⁷⁵

1928. urtean zenbait gertakari nabarmen ditzakegu Orixeren baitan. Hain zuzen, urte horretan hitzaldi bat eman zuen Durangoko euskal egunetan: “Oraindañoeko euskal neurtitzak”.⁷⁶ Hitzaldi hau, tituluak argitzen duen bezala, ordurarte gaiaren arloan egin denari buruz da. Bere neurtitz teorian nola praktikan, pauso berri eta sendo bat suposatzen du lan honek. Haseran bertsolariei buruzko bere jarreraz mintzo da eta ordurarte neurtitzari buruz izan duen kontrako iritziaz: “Desde que hace

(69) ORMAECHEA, N.: “La pronunciación guipuzcoana...”, 265 or.

(70) Ibid.

(71) Ibid., 266 or.

(72) Ibid., 265 or.

(73) Ibid.

(74) NAVARRO TOMAS, T.: “Pronunciación guipuzcoana...”, 645 or.

(75) ORMAECHEA, N.: “La pronunciación guipuzcoana...”, 264 or.

(76) Hitzaldi hau 1930. urtean argitaratu zen: “Oraindañoeko euskal neurtitzak” (O.E.N.), in *Orixe mendeurrena, (1888-1988), IV. ...*, 127-169 or.

algunos años sanamos de la esticomanía —manía por los versos— en los que tuvimos la flaqueza de creer excesivamente, ha ido en aumento nuestra esticofobia, que parece será incurable”.⁷⁷ Aurkakotasun jarrera hori bigunduaz zera diosku: “Oraindañoko bertsolariak ez ditut kolpatuko, baño gure atzetik datozen gazteak bai maitatuko, euskaldun bertsolarien erroialde edo familia ugaritu dedin”.⁷⁸ Neurtitz horren sorrera “izkuntzak berekin ez dakarrela”⁷⁹ ezta “kantak” ere, “dantzaren etorkia dala lerroxka berdin ori” uste du: “Dantzak bai, neurri estuagoa nai du, ta esango nuke, dantzaren etorkia dala lerroxka berdin ori”.⁸⁰

Ondoren, zenbait autore bereizten ditu eta esaten: “Neurtitzetan aukerarik aundiena Oihenart’ek utzi zigun ta ordudandik onera ez da ezer aundirik azaldu neurri kontu orretan. Dechepare’k, Oihenarte’k eta Adema-Zaldubi’k egin dituztenak irakurri ezker, gaiñerakoak ikusirik daudela esan diteke”.⁸¹

Neurtzeko bi bide adierazten ditu: “lelotarako edo kantatzeko egin diranena, ta esateko edo irakurtzeko egin diranena”.⁸² Kanturako egin dena irakurtzea aski astuna gertatzen da, “zurrunagoa” bere hitzetan: “Beaz ez diteke eskuarki alde batetara bestetara neurtu. Orregatik asperetzen naute ni: beti batean ari diralako, ta mintzoari ez dun zurruntasuna ta gogortasuna ematen diotelako. Kantatzeko onartzen ditut bai bertsoak, baño irakurtzeko... gutartean orañarte egin diran geienak ez beintzat”.⁸³ “Lectura y canto”, urte berean egindako artikuluan, gaztelaniatzko bertsoak duen azentu indartsuegiaren aurka mintzo da. Zenbat eta azentu gutxiago orduan eta bertso egokiagoa: “Los acentos obligados en el verso, que cuando más en número suenan más fuertes pero no mejor, de modo que los espíritus artísticos, al leerlos, procuran revelarlos y debilitarlos, haciendo al componer una cosa para destruirla al leer, me molestan tanto como la misma rima. El endecásilabo que no tenga más que un acento obligado, el de la sexta sílaba, es el que más me agrada,

(77) Bertsolariet buruz zuen jarrera, bere euskararen poesiari buruzko jarreran oinarritzen da. Baina batean baztergarri dena, beste hein batean onargarri irizten dio. Dударik ez bertsolariet kantatzeko den neurrian onartzen duela, baina ez erreziatzeko “Versos para cantados, los admitimos todavía” “Lectura y canto”, in *Euzkadi*, 12-II-1928. *Idazlan Guztiak III...* Etor/EJ, Donostia, 1991, 282-284 or.

(78) ORMAECHEA, N.: “Oraindañoko euskal...”, 127 or.

(79) *Ibid.*, 128 or.

(80) *Ibid.*, 128-129 or.

(81) *Ibid.*, 131 or.

(82) *Ibid.*, 129 or.

(83) *Ibid.*, 130 or.

porque da lugar a inflexiones de voz intermedias que son tan difíciles donde se atraviesa un acento fuerte”.⁸⁴ Eta aurreraxeago: “Ya no pude tolerar ni durante dos estrofas el martilleo de versos ruidosos como éstos: “A las armas, valientes astúres; / empuñadlas con nuevo vigor”.⁸⁵ Horregatik eta tonu horren antzera jotzen ditu Orixek kanturako egindako poesiak irakurtzerakoan.⁸⁶ Halere, bada aski egokia denik irakurtzeko. Hauen artean irakurterrezenak bertso-lerro berdinez egindakoak dira: “Beraz, irakurtzeko, bertso silaba berdindunak egokigoak dirala esan diteke: neurria egiñagoa dutekela”.⁸⁷

Zortziko txikia doinuaren arabera neurtzeko bost era desberdin aipatzen ditu eta oinak erabiliaz aplikazio zenbait egiten digu. Zenbait bertso adibidetzat hartuz, nola neur daitekeen esango digu, hortarako “daktiloak” (- vv) eta “espondeoak” (- -) erabiliaz: “(- -)-ren balioa edo irautea, alde-aldera, musikako bi negrarena” dela esanaz: “(- v v)ren balioa edo irautea, alde-aldera, negra bat eta bi kortxearena”.⁸⁸ Era desberdinak erabiltzen ditu neurkera horietan: erabat espondaikoak edota biak nahasian. Baina, beti ere musikaz diharduela: “Oraindik beste neurbideren bat asmatu al diteke, baño musikari gagozkiola. Onek adierazten digu, neurkera ori ez dala izketarena berarena: mintzaerak berak ez dakarrela. Izkuntzak dakarrenez, neurri bat besterik ez du zortziko onek; zazpi silaba seirekin, biez batean”.⁸⁹

Zortziko handian bertso ederrak egin badira ere, irakurtzekoan “an erren, or trinkin, emen oztopo dabilela iduri zait”.⁹⁰ Eta ondoren, bere betiko baieztapena jaurtikitzen du: “Izketak berak dakarrena bezalako mintzorik edo prosodiarik ez da. Beaz, neurtitzetan, izketari darraikiona edo izketaren ondoagokoa ta ederragoa, gerko-latiñen *logaedicos* bezala:⁹¹ *so-laskara* edo izketa-antzekoa. Kantarako berdina da nolanaikoa ere”.

Azkenik “berdin-bukatze”aren aurka mintzo da, lehen aipatutako ildo beretik: “tartean bear du bertsoak neurria, tartean; eta azken ori, tarte bat besterik ez da; askotan bertsoa zatitu bailiteke andik edo emen-

(84) ORMAECHEA, N.: “Lectura y...”, 282 or.

(85) Ibid.

(86) ORMAECHEA, N.: “Lectura y...”, 282 or.

(87) ORMAECHEA, N.: “Oraindañoko euskal...”, 145 or.

(88) Ibid., 143 or.

(89) Ibid., 162 or.

(90) Ibid., 164 or.

(91) Ibid., 164-165 or.

dik. Azkenean ez dago buruz malda jo bearrik”.⁹² Eta eginez gero, berriz, “lerroxka aldioro baño biz batean eratsuago; ta silaba berdina baño berdintsua errazago; ta bi silabetan baño batean errazago;”⁹³ ta silaba osoan baño azkeneko vocalean errazago”. “Berdin bukatze” horren abantaila posible eta zalantzarrien gain, desabantailak duda ezinezkoak dira.⁹⁴

Entzuleen artean zegoen gero beti lagun, bidelagun eta besalagun min izan zuen Lizardi. Bere adiskidantzak Lizardi hil zen arte iraun zuen.

A. M. Labaienek, literatur askotan eman ohi diren “poeta-bikote paregabeak”⁹⁵ aipatzen ditu: “Ta batik bat Orixe ta Lizardi”,⁹⁶ nahiz izakeraz eta poesia egiteko eraz hain desberdinak izan. Bien arteko harremana oso sakona izan zen poesia arloan.

Lizardi Orixeren poesien miresle azaltzen zaigu. Eta, eraberean, Orixe Lizardiren miresle suharra izan zen. “Orixek oso olerkari aundizat zeukan Lizardi, leku askotan adierazi digun bezala”,⁹⁷ esango digu Labaien jaunak.

Orixeren hitzetan, euskal poesia bere gailurrera iritsi da Lizardi-rekin, batik bat “Lau urte giroak”,⁹⁸ “Asaba zarren baratza”,⁹⁹ “Arras gorri” lanekin.¹⁰⁰ Bere ustez *Biotz begietan* liburuan lortu zuen maila, maila gailurra da.

Halere, Orixek aitortzen du Lizardik ezer gutxi zor diola poesia-gintzan: “Noiz edo noiz lagunartean entzun izan det, galdera bezela, nik zerbait lagundu ote nion, eta egia esan bearrean nago. Poesia gaiean ez ta batere. Bertso bat, lerro bat (ez koplak bat) ikutu nion liburu guzian, berak esan nai zuna polikixeago esateko asmoz, napar-esaera bat emanez, eta “RIEV’en iritzia eman zionak, ori egotzi zion, euskara ez litzalakoan... A

(92) Ibid., 166 or.

(93) Ibid., 166 or.

(94) “Lectura y canto” artikuluan zera dio: “¡Estética del oído!. La protesta debiera subir más arriba, contra la libertad de la idea, su atezamiento en el verso, en la rima, en la estrofa”, in *Idazlan guztiak*. III..., 283 or.

(95) LABAYEN, dar A.M., “Nikolas Ormaetxea (1888-1961)” in *ORIXE OMENALDI*, ..., 20 or.

(96) Ibid.

(97) Ibid., 15-24 or.

(98) ORMAECHEA, N.: “Posthuma. El día y la noche”, in *El día*, 1933-VII-22. *Idazlan guztiak*, III..., 390-393 or.

(99) ORMAECHEA, N.: “Lizardiren azken olerkiak”, in *Yakintza*, 6, 1933. *Idazlan guztiak* III, ..., 393-405 or.

(100) Ibid.

bai, Xabiertxo'ren eriotza deritzaion artan lau edo bost kopla kenduazi nizkion mugimentua beranduatzan ziotelako".¹⁰¹

Orixek, garai hartan egindako literatur kritika artikulu ugariak, klasikotasunean hezitako baten maisulanak dira. Garaiko autore eta lan ugari gertatzen dira haren luma zorrotzarentzat kritikagai. Artikulu horietan, argi eta garbi azaltzen da bere klasikozaletasuna eta erlijiozaletasuna. Gure autorearentzat, lan baten kalitatea begiratzekoan, ez da hainbat arreta jarri behar gramatikan baizik eta bere estetikan: "Desdichadamente, entre nosotros el instinto gramatical, al menos de Gramática barata, se ha anticipado al instinto estético".¹⁰² Eta estetika horrek sentikizuna eta hizkuntzaren arteko oreka eskatzen du: "La adecuación entre el sentimiento y la expresión".¹⁰³

Estetika horretan klasikoak dira bere ereduak: grekoak eta latinoak batik bat. Klasikoen eskola definitzerakoan, zera esango digu: "Es la escuela del dominio de la materia y de las facultades del escritor, administradas por una gran dosis de buen sentido. Es la escuela eterna".¹⁰⁴ Beste artikulu batean, Lauaxetarekin izan zuen eztabaidan, zera esango digu dela klasikotasuna: "Beren doaien iabe ta nagusi diranak dauzkat nik klasikotzat, naiz Homer'en gizaldiko naiz gaurko".¹⁰⁵

Orixeren ustetan, moderno izatea eta klasiko izatea gauza berdinarik dira. Zenbat eta klasikoago izan, orduan eta modernoago zeren: "Lo moderno duradero, lo que resiste una crítica seria, es como hemos indicado lo clásico".¹⁰⁶

Ez da aski klasiko izateko "irudimena ta biotza",¹⁰⁷ baizik haien "doaien nagusi"¹⁰⁸ izan behar da. Hau da: "Halako pakegiro edo *sophrosyne* deritzaiona biotzean eragiten duna. Ontan David nagusi, bestela sortaldear izanik ere; urrena, nik ezagunetan, Fr. Luis de Leon eta urrena... etortzeko dago".¹⁰⁹ "Saphokle ta Virgili" aipatzen ditu klasikotzat

(101) "Lizardi" artikulua *Olerti* aldizkarian, 1963 urtean publikatu zen. Bere *Idazlan guztiak. III.*, alean, 460 orrian irakur daitekeenez: "Lan hau 1961eko maiatzaren 28an, Tolosan Lizardiren omenez eratu zen jaian irakurritako hitzaldia da".

(102) ORMAECHEA, N.: "Nuestra crítica literaria", in *Idazlan guztiak III*, ..., 352 or.

(103) ORMAECHEA, N.: "Nuestros poetas. Suspiros del corazón", *ibid.*, 299 or.

(104) ORMAECHEA, N.: "Biotz begietan. Lo clásico y lo moderno", *ibid.*, 361 or.

(105) ORMAECHEA, N.: "Euskal eusko-olerkiak...", *ibid.*, 377 or.

(106) ORMAECHEA, N.: "Biotz begietan. Lo clásico y ..." *ibid.*, 361 or.

(107) ORMAECHEA, N.: "Euskal eusko-olerkiak. Tartean...", *ibid.*, 377 or.

(108) *Ibid.*

(109) *Ibid.*

eta lirikan lehen aipatutakoaz gain "Horacio": "Ori ta Saphokle ta Virgili ta eintsu batez Platon, ditut nik klasiko eder".¹¹⁰

Erlijiozaletasunari buruz ere, argiak dira bere iritziak. Homero, Mistral eta abarren giza poesia betierekoa eta erromantikoen sasi asperen (suspiros de falsete) artean badu bere lekua poesia erlijiosoak: "Hay una poesía eternamente divina que es la poesía religiosa. Es la más difícil, claro está, y de ahí tanta ñoñería y tanta insinceridad".¹¹¹ Virgilio bera ere poeta kristautzat hartzen du: "Nadie negará a Virgilio, el poeta cristiano de entre los paganos, como se le ha llamado, una ternura peculiar suya que no se halla en Homero ni en Teócrito".¹¹²

1930-1935 urteetan kokatu behar da bete-betean "Euskaltzaleak" mugimendua. Mugimendu honen bultzatzaile "Aitzol"ek, "Olerti Egunak" antolatu zituen 1930. urtetik aurrera. Urte hortako lehiaketan eta gerokoetan, olerkari ospetsu askok hartu zuen parte, horien artean Orixek ere bai. "Olerti Egunak" aurretik zenbait sari irabazi zuen, horien artean poesia sari bat: "1930eko abuztuan, Otxandion eta Euskaltzaleak antolatuta, "Arrese eta Beitia poesia".¹¹³ Baina "Olerti Egunak" sarie-tan ez zuen saririk eskuratu.

Garaian sortu ziren alde eta kontrako liskarrak alde batera utziaz, guztion ahotan eta gogoan zegoen euskaldunak lan handi eta unibertsal baten beharrean aurkitzen zirela bere adiurre nazionala sendotzeko, Mistral-ek egin zuenaren antzera. Nor zer eginkizun hartarako hautatua?

Ordurako Orixek itzulia zuen Mistralen *Mireio* (1930). Honen urteurrena zela eta Lauaxetak jarri omen zion mahain gainean. Asko gorai-patu zuten garaiko poeta eta kritikok: Luis Jauregik, Aita Estefaniak, Pierre Laffitek, Lauaxetak berak, Lizardik... Beraz, Orixek zuen ospeak, bere prestakuntzak, folkloreak ezagutzak eta hizkuntzaren domeinuak, hari begira jarri zituen garaiko pertsonaia nagusiak. Horra Aitzolek dioskuna: "El es quien ha de crear un género poético vasco, para nosotros el más transcendental que vigorice nuestra numen genuina, indígena,

(110) Ibid.

(111) ORMAECHEA, N.: "Eusko-olerkiak. De Versailles al Baserri", ibid. 316 or.

(112) ORMAETXEA, N.: "La imitación en Jauregui. Respondiendo", ibid., 304 or. Ezaguna da. Bestalde, Lauaxetarekin zuen harremana eta bien artean poesiari buruz eta klasikotasunari buruz zuten iritzi desberdina Orixek eta Lauaxetaren arteko eztabaida ederki gauzatu aurki dezake irakurleagoak. Ikus: Kortazar, J.: *Teoría y práctica poética de Lauaxeta*. Magisterio, Derio, Bilbao, 1986, 28-40 or.

(113) IZTUETA, P.: *Orixek eta bere...*, 1.074 or.

perfilando los sentimientos humanitarios universalistas dentro del detalle íntimo de nuestra vida peculiar”.¹¹⁴

Guzti horrek bultzarazi zuen Orixe bere jaioterrian biltzera *Euskaldunak* poema idazteko. 1935. urtean egina zeukan lana nahiz askoz ge-roago argitaratu zen. Egonaldi hartan bertan idatzi zuen *Barne muiñetan* poesi liburua ere.

Beraz, guri dagokigunez, honako berezitasunak nabarmen daitezke: “Euskaltzaleak” eta Aitzol buru zela eraginako mugimendua poesia lehiaketak barne; “Euskaltzaleak”en eta garaiko kritiko gehiengoaren iritzia Orixe zuen kapazitateaz gomendatu nahi zitzaion gisako lan garrantzitsu eta erraldoi bat egiteko; Lizardirekin zuen adiskidantza, zeinak, fruitu ezinobeak ekarri baitzituen poesiarentzat. Eta, azkenik, Orixe hartutako erabakia bere jaioterrian ezkutatzeko *Euskaldunak* poema idaztera.

Garai hartan “greko latinoen” goratasuna ematen da. Literatur ika-siaren sustrai eta oinarriak latinean eta grekoan daude. Horien ereduak jarraitzea du egokien euskarak bere prestigioa eskuratzeko, mendebaleko hizkuntza kultoek egiten duten bezala. Ildo hortatik doa Orixeren iritzia ere eta “klasikotasun” honen oreka aldaezina izango da Orixeren helburua.

Garai hartan bertan, aurreko urteetan mesprexatu zen bertsoaritzaren estimu eta prestigioa ematen da.¹¹⁵ Horren lekuko dira Lekuonaren lanak.¹¹⁶ Ildo hortatik doa Lauaxetaren aho literaturaren zaletasuna, Aitzol bera, Makazaga, Mendiburu...

Bertsolaritzak hartzen duen prestigio berri hau, “testuinguru berri batean” ulertu behar da, errazkeriatik urrun, arlotekeriarik gabekoa, bertsolaritzaren teknika, posibilitateak, poesia landu eta kultoarenarekin erlazionaturik, nolerebait “herri kultura eta elite kultura” bateratuaz.

Orixeren sorkuntza poetikoari gagozkiolarik, estrofaren nolakotasuna begiratuaz, ildo tradizioaletik bideratzen da gehiengo handi batean, ildo berritzailea askoz urriagoa delarik. Garaian egindako poesia solte gehienak, molde nagusian eginda daude, besteren batzuk molde txikian eta bat bakarra (Aizkorri ta Itxaso), berritzaile esan daitekeen bidetik.

(114) ARIZTIMUÑO, J., “Aitzol”: “El cantor de la vida vasca”, in *Idazlan guztiak-Obras completas*, 5, Erein, Donostia, 1987, 49 or.

(115) AZURMENDI, J.: “Orixeren inguruko garai-giroaz”, in *Jakin*, 39, 1986, 133 or.

(116) Lekuonak 1918. urtean idatzi zuen “Metrica Vasca”, eta 1930. urtean “La poesía popular vasca”. Azurmendik lan honi “maisuzko obra paregabea” deitzen dio. *ibid.* 134 or.

Baina argi ematen dira beraietan hizkuntza berri baten ezaugarriak, hizkuntza trinkoa, esanguratsua, elisioz eta labor beharrez egina; hein handi batean Aranaren ereduak betetzen ditu.¹¹⁷

Izendapen berezia zor dute garaiko bi obra nagusiek: *Barne muiñetan* eta *Euskaldunak*. Lehen aipatutako poesia bakanak aparte, hauek osatzen dute garaiko bere poesi lana.

Orixeren bi lan nagusi hauek, ildo tradizionalako bertso egituretan eginak ia osoki, garaiko ardatz nagusien eraginetan kokatu beharrekoak dira. *Barne muiñetan* Orixeren lan poetiko garaienetakoa, Azurmendiren lanean baieztatzen denez,¹¹⁸ autore honen trilogia mistikoaren barnean kokatzen da. Poesiak, oro har, eta autoreak berak hartzen duen maila berri baten testigantza Lauaxeta eta Lizardirekin batera.¹¹⁹ Liburu honetan nabari gertatzen da bere esaera gihartsua, ordura arteko bapatekotasun errazaren alboan. Egitura arkitektonikoa erabiliaz, nabarmen daitezke bere esaldi trinkoa, "arras kontrolatua" eta bere-berea. Poesia liburu mistiko honetan, nabariak dira, besteak beste, Fr. Luis de Leongoaren eta San Juan Gurutzekoaren eraginak sinbologian eta baita irudien trataeran ere.¹²⁰

Estrofari gagozkiolarik, bertso egitura ezagunetan egina dago, ugariena "zortziko txikia" delarik "molde nagusia"rekin batera. Badago zati bat, gaur egun "molde berdin hautsia" izenez deitua (Izaki guzietan). Baita ere berezigarri dira ildo berritzailean egindako hamabi silabako bertso-lerroak, sei silabako bi hemistikio berdinetan banatuak. "Bertsolari" tipoko estrofa, Aranaren ereduak jarraituz eginda daude, salbuespenen bat edo beste ezik.

Euskaldunak poema sarritan "etnologia" gehiegiaz kritikatu izan da. Baina Orixek, lan erraldoi hau egiterakoan, garai historiko hartako behar bati eta euskaltasuna ulertzeko bideari jarraitu zion. Belaunaldi

(117) Horra hurrenez hurren, autorearen garaiko poesiak eta argitara emandako aldizkariak: "Maite", in *Euzkadi*, 1928; "Kirikiñori", in *Euzkadi*, 1, 31, 1930; "Angelus", 1930. urtean egina, in *Egan*, 3 1950. urtean argitaratua, . 13-14 or.; "Aizkorri ta itsasoa", in *Euskal Esnalea*, 20, 1930, 219-220; "Itzai zekena", in *E. Olerkiak*, 1-, 1930, 46-61 or.; "Arrese ta Beitia", in *Jainkozale*, 9, 1930, 295 or.; "Lizardi gurean", in *E. Olerkiak*, 4, 1933, 29-32 or.; "Beti lagun", in *E. Olerkiak*, 4, 1933, 25-28 or.; "Maite damu", in *E. Olerkiak*, 1933, 95-100 or.; "Gure zizak", in *E. Olerkiak*, 5, 1934, 35.

(118) AZURMENDI, J.: "Zer dugu Orixeren alde", *Jakin*, Arantzazu, 1977, 178-195 or.

(119) *Ibid.*, 179 or.

(120) MUJICA, L.M.: "Iruditeria eta baliabide literarioak Orixeren poesia lirikoetan", in *Orixek Mendeurrena* (1888-1988), IV., 263-341 or.

hartan nabaritzen eta irrikatzen zen “poema nazionala” delakoan, euskararen prestigioa zegoen jokoan, euskara “altxa behar zen munduko beste literatura handien parera”,¹²¹ “lehen eta oraingo Euskal Herriaren ispilu garbia”¹²² islatu behar zuen. Herrikoia behar zuen izan benetazko euskal poesiak Aitzolek iritzian. Herri baten bizitza eta izakera, nekazari zein itsasgizon, bere jai eta agerraldi, pertsonai herrikoi, siniskizun eta abarren kontaketa. Zein egokiagorik Orixe baino zeregin horretarako?:

“Y es que “Orixe” intuye la vida vasca. A través de la vista se la clavado en el corazón y ha invadido su imaginación en el ambiente rústico, campestre y típico, indígena, peculiar del alma euskeldun, que mora en estas escenas emotivas de la vida sencilla de nuestro tipo del prototipo de nuestra raza”.¹²³

Orixek garaiko giro horretan ildo errural eta etnografikotik jo zuen, agian zail, ia ezinbesteko zen beste erara giro hartan honelako lan bat planteiatzea, nahiz beste lekutan, Errusian adibidez Bunin-ek “La aldea” idazterakoan 1924 urtean, edota Ladislao Reymond-ek polonieraz “Los campesinos”, tratamendu zabalagoa eman zioten gaiari alde sikologiko, naturistiko eta sinbologia aldetik.

Poeman, etengabe erabiltzen ditu bertsolariek ohi dituzten lizentziak, *Barne muiñetan*-en gertatzen ez den bezala. Kanturako egindako poema izanik, herrikoia eta euskalduna izatea nahi du, bertsolarien gisan egina, edozeinek ulertzeko eta kantatzeko gisakoa. Sarri erabiltzen du erritmo musikalean oinarritzen den balantza. Era horretan gure autoreak ematen dion erritmoa, sarritan, silaben berdintasuna baino areago, ahozko literatura zaharrenean eman ohi denaren antzekoa gertatzen da, gero agertuko denez laugarren kapituluan.

Orixeren garai honetako metrikari buruzko teoriak, aurreko ildolari jarraitzen dio oro har, nahiz Navarro Tomas jaunaren oharren ondorioz periodoaren azentu finkoen arloan zuzenketak onartu zituen, baina, oinarrian, periodoen nolakotasuna, lehengo ildotik finkatua geratzen da.

3.- Iparraldeko egonaldia

Orixek, beste euskaldun askok bezala, desterrurik gogorrena ezagutu zuen bere bizian zehar. Gerrako lehen bi urteak, gartzelan eta ihes

(121) AZURMENDI, J.: “Orixeren inguruko...”, 125 or.

(122) Ibid. 127.

(123) АПЗОЛ: “La genuina poesía vasca”, in *Euzkadi*, 6 de octubre 1930. *Idazlan guztiak*, 5..., 32 or.

ezkutuka ibili ondoren, 1938. urtean pasa zuen muga, errefuxiatuen artean, iparraldeko lurretan kokatuaz. Han ere, beste askoren moduan, batetik bestera ibili beharra egokitu zitzaion, "bereak eta bi" ikusiaz. Ezer berri gutxi dakigu garaian berari buruz. Halere, horra nola laburtzen duen Iztuetak:

"Orixe leku askotan egon zen bere erbestealdian, txori ipurtarin baten antzera: Hasieran Donibane Lohitzunen bi urte (1938-1940), gero Aaubion-en (Lourdes) hiru urte (1940-1943), eta segidan Air Sur-L'Adour-en 1943an. Eta hemendik Betharram-era joaten da, gero Bidarraira, eta, azkenik, berriro Donibane Lohitzunera itzultzen".¹²⁴

Ez zaigu bere egoitzaren berri gehiagorik ematen, salbo eta 1943-46 urteetan, Betharranen egin zituela irakasle gisan "espainieraren irakasle".¹²⁵

Aro hura aztertzen du Charriton jaunak eta esaten, garai hartan bazela iparraldean nolabaiteko euskal mugimendua. Horren argigarri dira garaiko aldizkariak: *Gure Herria*, *Euskalduna*, Paristik etortzen zitzaien *Euzko Deya*. 1939-1940 urteetan *Euzko Enda*. Bertan eman zuen argitara iparraldeko bere lehen artikulua, "Hacia una gramática vasca", 1939.ean eta ondoren "Las dos banderas de San Ignacio y la guerra de España".¹²⁶ Autore berak esango digu Orixek nola jarraitzen zuen 1941. urtean argitaratutako *Aintzina aldizkaria*. Frantziako gerla amaitu eta berehala Piarres Lafitte jaunak *Herria* sortu zuen, aurretik zendutako *Euskalduna*-ren orde. Berehala, 1947.ean Jose Migel Barandiaran jaunak argitaratu zuen *Gernika Eusko Jaurlaritza, Revue des Etudes Basques* izenekoa. Bertan lankide suhar izan zen Nikolas Ormaetxea. Charriton berak dioenez, "badirudi aldizkari berri eta arinago horren aldera lerratzen dela gure gizona".¹²⁷ Artikuluen artean egiten duen literatur aipamenik adierazgarriena "Errores de vascólogos nuestros"¹²⁸ delakoa da. Aipamen horretan, *a* organikoaren kenketa akastzat hartzea leporatzen dio Laffite jaunari eta esaten: "Eso le parece gascón, aún en verso. Gascones son, por lo visto, nuestros bertsolaris que usan ese procedimiento con más frecuencia que Lizardi y Monzón; y gascón debió ser

(124) IZTUETA, P.: "Quito'n arrebarekin...", 163 or.

(125) Ibid., 163 or. Hori berbera baieztatzen du P. Xharriton jaunak: "Ipar Euskal Herria Orixeren denboretan (1938-1950), in *Orixe Mendeurrena (1888-1988) IV...*, 113 or.

(126) Ibid., 114-115 or.

(127) Ibid., 115 or.

(128) ORMAETXEA, N.: "Errores de vascólogos nuestros" in *Gernika*, 1950-XI-X. *Idazlan guztiak*, III..., 863-969 or.

la Lamia que compuso la siguiente rima, pidiendo a la paisana que le devolviese su peine de oro, perdido: *Andre Garazi/ ekarzen ez baduzu nere orrazi (-a)/ galduko zaitut zu ta zure askazi (-a).*

Beste ohar garrantzitsu bat ikus dezakegu artikuluko horretan. Zaitegiren poesia batean agertzen den “enkabalgamendu” baten aurka mintzatu zen Lafitte jauna: “sar-gori” etenaz. Areago, Zaitegik “sar” “bakar” hitzarekin errimatzen baitu. Orixek klasikoen ereduak gogorarazten dizkio batik bat Fr.Luis Leongoak egiten duen “enkabalgamendu” bat: “miserable-mente” erabiliaz.

Hirugarren, honako estrofa hau zoragarritzat jotzen du, adberbioak usuario zaharraren gisan erabiliaz: “Nosotros usamos los adverbios a la antigua, como cuando se confundían con los adjetivos. En vez de zapuzki zaputz, como en vez de osoki oso y de goxoki goxo”: “*Ez begiratu zaputz/lillobi otzari: /oroigai eztiak utz / azken-urrenari*”.¹²⁹

Baina ez dugu aurkitzen bere sorkari poetikorik, hiruzpalau bertso ezik. Eta hauek ere, gutxi eta datarik gabe etorri zaizkigu eskura. Duela gutxi ezagutu ditugu “bertso-paperak” gisan eta “Bidarraiko” izengoitiz argitaratu zituen bere hiru bertso-sail. Pentsa daiteke eliz aurretan saltzeko egindako bertso gehiago ere tolestu zuela, nahiz ez zaizkigun gaur arte eskuratu. Hiru hauetatik “Merkatu Beltza” izenekoa, molde nagusitan egina dago, iparraldean ohikoa den bezala bi lerroz bat eginik, hau da, $10 + 8 = 18$ silabako bertso lerrotan, lerro guztiak errimatuak direlarik. Bertsoen buruan airea ere jartzen du: “Salamankara nindoalarik”. “Kontrabanda”, bestalde, “molde txikien” gisan egina, bi lerroak baturik, hau da, 13 silabako bost bertso-lerroz osatua, hirurak errimatuak. Airea: “Lagunak ari zaizkit kontseilu ematen”. Eta, azkenik “Idorreria”, zeinaren airea den: “Iragan besta biharamunean”.

Aipagarri da Orixek iparraldean bizi zenean, Zataraindarrekin izandako eskutitz harremana. Gutun horietan poesiari buruzko bere iritziak jaulkitzen ditu, euskal literaturarentzat “ars metrica” berri baten bideak urratuaz.¹³⁰ Aurreko ildoari jarraitzen dio, irakurtzeko bertsoaren “tesia”ri alegia. “Kantatzekoan or konpon”. “Mintzo-etena” edo “cesura” defendatzen du “bearrenik”. “Eten” honen garrantzia biziki azpimarratzen du, garai batean gehiagoren beharra uste bazuen ere: “Mintzo-etenez gañera beste zerbait bear genukela nengoan —iñola ere ez puntuketa itsusi soil— irakurtzeko beintzat. Gaur, guzia alde batera utzita,

(129) *Ibid.*, 868 or.

(130) Orixek gutun harremana izan zuen Zatarain aita-seeekin. Horietatik lau, 1944-VI-1, 1944-VI-2, 1944-VIII-11 eta 1944-VIII-28an idatziak eman zituen argitaratu *Euskarazaintza* aldizkariak, 1988an 5. zenbakian. Ikus “Orixe’ren irispede batzuk”, 42-49 or.

itz-etenan bakarrari nagokio, batez ere irakurtzeko moda gaiztoa gutartean sal baledi".¹³¹ Bertsoak, egiterakoan mintzoari jarraitu behar dio, ahal delarik punturik gabe, edota hauek jartzekotan ere, ahal den gutxi-ena. "Bego puntua bertsolarietzat, kanturako"¹³² esango digu. Eta "aurreraeago: " Musikaren zein dantzaren" bidez, ziurrenik, sartu den bertsoa irakurtzea "astakeria" da, euskarak "berekiko doiñua" galtzen baitu. Indar azentura jotzen da, hizkera arruntetik urrun. Eta guk "azentu biguñia baitugu".¹³³ Hau behar da izan gogoan. Elkar-hizketa gisako mintzoa egokia da neurkerarako. Horren arabera, silabaz "berdina-orde berdintua aukeratu bear genukela nago etenetik etenera"¹³⁴ baieztatuko du. Guk iru gora-mintzor itz askotan ditugu eta phrasean azkeneko mintza-erorkera ezik (la cadencia final) iru silaba baño geiagorik ez dugu gora-mintzorrik gabe".¹³⁵ Gure belarri gaizki hezien ondorioa da puntua ere. Egitez gero, ez da gehieikeriarik egin behar, eta kendu ahal izanez gero, hobe kentzea, eliz-kantarik ederrenak bezala. Puntua jartzen dutenak, hori gogoan izango behar lukete.

Zortziko txikiari gagozkiolarik, bi lerroak batera idaztea egokia-gotzat jotzen du. Eta hamahiruna silaba derrigorrez izan ordez, "corchea-bidez luzatu diteke amabosteraño ere".¹³⁶ Zeren "ritmoa ondo artu ezker, etenak berdiñarazten ditu amairukoarekin amalauko ta amabosteko".¹³⁷ Zortziko txikia luza daiteke "corchea" bidez amabosteraño ere".¹³⁸ Zortziko handia neketsuagoa da.

Azken finean, betiko ildoetik egindako azalpenak dira, ezer asko aldatu gabe, gehitu eta ildo berdinean sendotu besterik egiten ez duelarik.¹³⁹

Garrantzi berezia izan zuen Orixek iparraldeko egonaldi hartan egindako misalaren itzulpenak. Denboraldi hartako lanik nagusiena, Iñaki Azpiazu eta Maritxu Barriolaren enkarguz egin zuena. "Itzulpenaren

(131) ORMAETXEA, N.: "Bertso kontuak", (Orixe'k Zatarain aitari(sic), Bétharram'dik 2-VI-44'an), 1988, 43 or.

(132) Ibid.

(133) ORMAETXEA, N.: "Bétharram'dik", 1944-VIII-28, 1988, 47 or.

(134) ORMAETXEA, N.: "Bertso kontuak", ..., 43 or.

(135) Ibid.

(136) Ibid.

(137) Ibid., 44 or.

(138) Ibid., 42 or.

(139) "Oraintxe laster 30 urte dira Altubek asiera ta bukaera azentuaz diona argitaratzen asi nintzala. Oraintxe 35 urte prosodia clasica'rekin euskal azentua azttertzen asi nintzala. Ordu ezkeru geitu bearrak arkitu ditut, aldatun bearrak gutxi", in ORMAETXEA, N. "Bétharram'dik", 1988, 49 or.

eskaintza egin ziotenean utzi zuen Orixek Betharrango irakasletza".¹⁴⁰ Lekuona jaunak "Orixeren liturgi olerkiak"¹⁴¹ artikuluan, "Gorazarreak eta sekuentziak" ditu aztergai. Gauzarik harrigarriena eta irakurlegoa haseran gehien harritzen duena da "Orixek ez dituela latinezko neurtitzok hitz lauz itzultzen, bertsotan baizik. Eta harrigarriago dena, latinaren silaba eta etenaldi berdinak erabiliz, latinezko doinu berberarekin euskarazko itzulpen hauek kanta daitezkeelarik".¹⁴²

Zenbaiten iritzian, hala nola Mitxelenak, maisulantzat hartu zuen haietako zenbait, "Lauda Sion, Salvatorem" adibidez, non harrigarri ematen baita azala eta mamiaren arteko oreka. Beste itzulpen batzuk ere gogorarazten dizkigu, maisu aparta baten aurrean gaudela baieztatuz. Orixe, aurretik "aproba egina zen beroriek itzultzen".¹⁴³ Hain zuzen, 1917-1919 urteetan neurtitz ugari eman zizkigun argitara.¹⁴⁴ Lekuonak berak aztergai ditu "Gorazarreak" eta "Sekuentziak", "Eliz kantak" alborra utzirik, zeren "bi hauek arakatuz gero, uste dugu gainerako eliz kantuei buruz ere esana legokeela, mezurik eta ezaugarririk aipagarriena. Izan ere, berauetan nabari da batik bat Orixeren gaitasuna eta maisutasuna neurtuzko itzulpen lanetan".¹⁴⁵ Ondoren dimetro ianbikoak ditu aztergai, "metricus hymnus" eta "rhythmicus hymnus" bereziaz, denak zortzi silabakoak eta autoreak, beti ere binaka errimatzen duelarik, nahiz latinak ez eduki zenbait kasutan. Ondoren "safiko eta adonikoak" aztertzen ditu, 5/6 silabako lau lerroz osatutako estrofak latinez nola euskaraz. Kasu honetan itzultzaileak ez die errimarik ezarri. Hirugarren "Asklepiade eta glikonioak" sei silabako bost lerroz eta zortzi silabako lerro batez osatuak; "puntuak, berriz" hasierakoak bi sartzen ditu lehenengo estrofan, baina gerora ez".¹⁴⁶ Laugarren "tetrametro trokaikoak", 8 eta 7 silabako sei lerroz osatuak pareak hoskide eginaz. Bostgarren "tripodio trokaikoa", pareak hoskide. Seigarren "strophae sequentiarum", zazpi silabako hiru eta hiruko estrofaz osatua, latinak ez bezalako puntuak jarriaz edota kenduz.

(140) IZTUETA, P.: "Quito'n...", 175 or.

(141) LEKUONA, J.M.: "Orixeren liturgi...", 369-389 or.

(142) Ibid., 372 or.

(143) Ibid., 373 or.

(144) Aztertzaileak berak aipatzen ditu garaian *Jesus Biotzaren Deya* aldizkarian argitaratu emandako saioak: "Sacris solemnibus", 2 (1917), 108 or.; "Memorare", 2 (1917), 137 or.; "Te dicimus proeconiis", 2 (1917), 154 or.; "Cor arca", 2 (1917); 185 or.; "Adoro Te devote", 2 (1917), 280-281 or.; "Verbum supernum", 2 (1917), 311-312 or.; eta "Ubi charitas", 3 (1919), 113-115 or, ibid., 373-374 or.

(145) Ibid., 376 or.

(146) Ibid., 379 or.

Zenbait desberdintasun ematen baldin bada ere, erriman batik bat, autoreak dioen arabera, "lortu ere lortu du Orixek itzulpen oso bikaina mamitzea. Benetako lan harrigarria".¹⁴⁷ "Latinezko esaldiak euskarazko esaldi jatorrean emateko Orixek duen grazia"¹⁴⁸ eta "erakutsi duen maisua"¹⁴⁹ azpimarratzen ditu kritikariak.

4.- Ameriketean

Orixeren Amerikako egonaldia, guztiz aberatsa gertatu zen euskarentzat, eta, gure arloan, poesiarentzat. Bost urte bete-beteak eta guztiz oparoak izan ziren. Iztuetak esango digunez han eman zuen "bere bizitzako epealdirik, agian, emankorrena".¹⁵⁰ Ailegatu bezain azkar jarraitu zion idazteari. Haserako artikulua *Gernika* aldizkarian argitara eman bazituen ere, gero ia guztiak *Euzko Gogoan* emango ditu. Bi aldizkari hauetan idatzitako artikulua, denetariakoak izan ziren: filosofikoak, literaturari buruzkoak, linguistikakoak, folkloeari buruzkoak, erlijiosoak.... Baina, batik bat, gai erlijiosoak da gehien lantzen duena: "Bere bizitzako epealdirik agian emankorrenean, Amerikako honetan alegia, gai erlijiosoak atera dizkigu zakutik: poesia mistikoak, salmutegia, San Agustin, mistikari buruzko saiakera, etab... Mistika ez zen gairik ez zuen ukitu nahi".¹⁵¹ Guztien artean nabarmentzen direnak hauetxek dira: *Quiton arrebarekin*,¹⁵² *Aitorkizunak*,¹⁵³ David-en *Salmutegia*.¹⁵⁴

Guri dagokigunez bere poesiak dira nabarmendu beharrekoak. Eta, batik bat, "tankera berrian" egindakoak. Hain zuzen, Orixeren poesiari

(147) *Ibid.*, 384 or.

(148) *Ibid.*, 388 or.

(149) *Ibid.*, 389 or.

(150) IZTUETA, P.: "Quito'n arrebarekin...", 189 or.

(151) *Ibid.*

(152) *Euzko Gogoan* aldizkarian argitara eman zuen, hamabi emanaldi desberdinetan banatuta: EG 1950 (11-12 zb.), 12-15; 1951 (3-4 zb.), 13-19; (5-6 zb.), 7-11; (7-8 zb.), 39-47; (9-10 zb.), 20-29; 1952 (1-2 zb.), 13-18; (5-6 zb.), 14-18; (7-8 zb.), 10-16; (11-12 zb.), 23-27; 1954 (1-2 zb.), 12-15; (3-4 zb.), 58-61; eta (5-8 zb.), 87-90. Ikus: IZTUETA, P.: *Quiton arrebarekin...*, 13-15 eta 383-384 or.

(153) Itzulpen liburu hau, lehen aldiz Zarautzen, 1957. urtean argitaratu izanik ere, 1955. urterako "antolatatu zun irarkolarako, ta 1956'garren Erregeneratarako eman zun, bukatu, argitara zezaten". Ikus ARANALDE, J.M.: "Orixen zana bizia", in *Orixen Omenaldi...*, 14 or. Baina liburu honen itzulpena Miramar egoaldian burutu zuen. Ikus IBINAGABELTIA'tar Andima: "Orixen euskeratzalle", *ibid.*, 113 or.

(154) "Eta miramar'eko giro artantxe itzule zuen euskerara, puntuetan, David'en SALMOTEGI osoa, elizetan errex abestutzeko eran. Eskuarteran izan nuen lan bikain orren aldaki bat eta ezitan irakurri ere nuen Guatemalan. Oraindik argitaratu gabe arkitzen da, beste lan askoren artean". "Orixen euskeratzalle", *ibid.*, 114 or.

buruzko teoria eta praktikan “hurbilketa” garrantzitsua ematen da, bai gaietan eta bai metrika arloan. Horren eredurik argiena da 1950. urtean argitaratutako “Baru mendian”. Poesia hau sarrera batekin inprentaratu zuen. Bertan ikus daitekeenez: “tankera berriko neurtitzok kantarako ez-baña mintzorako eginak” dira. Silabei ez zaio “oinbeste yara eman bear”. Lerroan dagon utsarte edo etenak egiten du neurtitza”. Orixek egindako poesia honen lerroek bina eten dituzte “naiz sei aldioro, naiz bost aldioro”. Sar daiteke bi etenen tartean “lau zatiko elea ere”. Musika-ekin ematen den gauza berbera eman daiteke hemen ere: “lau beltz, naiz iru beltz bi kakodunekin (kortxeekin), naiz bi beltz lau kakodunekin” (kortxeekin).¹⁵⁵

Berriro ere kanta neurtitzek irakurtzerakoan duten astuntasuna eta ezina azaltzen du: “Lerro berriago auek euskerari egoki dagozkio”. Orixek euskarak hiru silabako “ele” asko duela adieraziko du: “e-ka-rri, e-to-rri, i-ku-si etabar”. “Beraz lerro-etena, erderaz cesura, sei aldioro naiz bost aldioro, naiz lau aldioro, beti seikoarekin naste, ta seikoz bukatzen dala”. Ondoren Orixek eredutzat hartu dituen greko-latinoen hitz-neurkera batzuk gogorarazten dizkigu: “Gerko-latinoek ba-zuten taiu ontako itz neurkera: 1) Askelepiad’ena (6/6) eta 2) Alkaiurena (5/6)”.

Lerro hauek bi eten dituztenez gero, hiru hemistikioz osatzen dira, baina ez litzaioke inola ere axola hemistikio bakoitza lerro bat bezala emanda ere: “Iruko ahapaldi ori bederatzitan emateko egon naiz, etenik gabe, J.S. Bach’enarekin egin nuna: oiek sei aldioro etena”.

Orixek, haseran “batere punturik gabe” egin baldin bazituen ere, “neretzat obeki daude” esango digu, baina “euskaldunen belarria ez dago ortara egiña”.¹⁵⁶ Beraz bere gogoaren kontra jarri zituen puntuak, honek “lotu egiten du gutxi edo asko: zaildu egiten du; nai ez duna esanerazten dio, edota zatarriren bat tartean sarrerazten”.¹⁵⁷

Beraz, gure autoreak oraindik ez ditu bere kontraesanak baztertzen eta amore ematen du euskaldunen belarria ez dagoelako hortara egina. Garaiko poesia gehienak molde hauetan oinarrituta daude: “Argi eta margo”,¹⁵⁸ “Pampa”etan izar”,¹⁵⁹ “Lur-ikara”,¹⁶⁰ “Itz eta mintzo”,¹⁶¹

(155) *Euzko Gogo*, 1950, 7-8, 1 or.; ORMAETXEA, N. ORIXE: *Euskaldunak poema eta olerki guztiak*, Añamendi, San Sebastián, 1972, 518-520 or.

(156) *Ibid.*

(157) *Ibid.*

(158) *Euzko Gogo*, (nº 9-10), 1950, 2-3 or., *ibid.*, 520-523 or.

(159) *Euzko Gogo*, (nº 11-12), 1950, 6 or., *ibid.*, 526 or.

(160) *Ibid.*, 7 or.; *ibid.*, 533-534 or.

(161) *Euzko Gogo*, (nº 1-2), 1951, 1 or., *ibid.*, 527-528 or.

“Azken afaria”,¹⁶² “Resurrexit”.¹⁶³ Guzti hauek, bi eten eta hiru hemistikiorekin, zeinak jarri daitezke hiru lerrotan, 3-6-9 bederatzigarren le-
roak puntua dutelarik. Ez litzateke ezer berezirik gertatuko.

Baditu, eraberean, bi hemistikioko poesiak ere, bertso-lerro pareak
puntua dutelarik. Hemistikiokak, hein handi batean, sei silabakoak dira:
“Egan”,¹⁶⁴ “Erodesenean”,¹⁶⁵ “Miramar 1954”.¹⁶⁶ Edota bi eta hiru he-
mistikio lerroak nahasian: “Boliviko zabaldian”.¹⁶⁷ Baita sei silabako le-
roz osatutakorik ere: “J.S. Elizan”.¹⁶⁸

Baina aurki diezazkiokegu bestelakoak ere, hala nola “Berraondoko
meza”,¹⁶⁹ bost eta zortzi silabako lerroz osatua, pareak errimarekin, edo-
ta “Getsemani” ia osorik zortzi/zazpi silabetako lerroz, pareak hoskide.
Tartean ikus daiteke hamar zortzi silabako estrofarik ere, pareak hoskide,
edota kopla gisakoak “Ixiltasuna”¹⁷⁰ kasurako. Edota denatik, hala nola
“Illondokoak”, non aurki daitezkeen sei silabako lerroak, zortzi silaba
edota hamar-zortzikoak, beti ere errimarekin.

Dakigunez, *Euskaldunak* poema 1950. urtean argitaratu zen. Hu-
rrango urtean, 1951. hain zuzen, Orixek artikulua labur bat idatzi zuen:
“Versos a la antigua” izenekoa.¹⁷¹ Artikulu hau oinarrizkoa gertatuko da
bere poemako neurkera aztertzerakoan. Zoritxarrez, berak esango digu
“uno me habla no del montón sino de montaña de erratas”.¹⁷² Berak, ez
omen zuen izan aukerarik inprentako frogak ikusteko. Eta ohar ga-
rrantzitsu baten faltaz kexatzen zaigu: “Tengo la impresión de que en la
copia faltaban muchas notas interesantes, y de una me consta que se ha
suprimido y me perjudica grandemente. La nota diría poco más o menos
así, traducido al español: “En este Canto (segundo) he adoptado una
estrofa usada por nuestros improvisadores de hace algún tiempo, que
consiste en sustituir musicalmente dos corcheas por una negra, la que da
lugar a la diversidad del número de sílabas en una misma clase de estrofa.

(162) *Euzko Gogo*a, (n° 9-10), 1952, 1 or., ibid., 528-531 or.

(163) *Euzko Gogo*a, (n° 5-8), 1954, 77 or., ibid., 551-552 or.

(164) *Euzko Gogo*a, (n° 9-10), 1950, 3-4 or., ibid., 524-525 or.

(165) *Euzko Gogo*a, (n° 7-8), 1952, 2 or., ibid., 556-557 or.

(166) *Euzko Gogo*a, (n° 1-2), 1955, 2 or., ibid., 556-557 or.

(167) *Euzko Gogo*a, 1 (n° 3-4), 1951, 1 or., ibid., 531-532 or.

(168) *Euzko Gogo*a, (n° 5-6), 1950, 4 or., ibid., 513-516 or.

(169) *Euzko Gogo*a, (n° 3-4), 1950, 5-6 or., ibid., 552-553 or.

(170) *Euzko Gogo*a, (n° 11-12), 1954, 167 or., ibid., 561-565 or.

(171) “Versos a la antigua”, in *Gernika*, 16, (jul.set.), 41-44 or., 1951. ORMAETXEA,
N. ORIXE: *Idazlan guztiak III...*, 431-432 or.

(172) ORMAETXEA, N. ORIXE: *Euskaldunak poema...*, 431 or.

En este caso, el verso de *siete-seis* sílabas con cesura en medio, la negra sustituible es la primera de cada hemistiquio, o sea, la de comienzo de verso y la de comienzo de segunda mitad de verso. De modo que la medida *siete-seis* pueda convertir en *ocho-siete*, ya en el mismo verso, ya en diversos de la misma estrofa”.¹⁷³

Azpimarragarri gertatzen da euskal azentuari buruz Altube jaunarekin aurreko urteetan izandako eztabaidaren jarraipenak. Orixek 1933. urtetik aurrera izan zuen Altuberekin azentuari buruzko desadostasunik. Desadostasun horiek mantentzen dira bere iparraldeko egonaldian ere, Zatarain jaunari egindako gutunetan argi dagoen bezala. Eztabaida honek berak jarraitu zuen Ameriketara ere Orixeren zenbait artikulutan ikus daitekeenez: “Ciencia y práctica de nuestro idioma. Leyendo Guernica”,¹⁷⁴ “Del acento vasco”,¹⁷⁵ “Altube jaunari”.¹⁷⁶

Eztabaida hau, oinarrian euskararen azentuari buruzko izakeraz da. Altuberen zenbait baieztapen errefusatzen ditu eta idatzitakoaren aurka, ez du onartzen desberdin daitekeenik “entonazio literarioa” eta “herri entonazioa”. Orixek uste du entonazio bat besterik ez dagoela eta, bestea, entonazio aldatua dela: “alterada”. Beretzat, Larrasquet jaunarentzat bezala, ez dago entonazio bat eta bera besterik: “herri entonazioa”. Eraberean, ez du uste “abialdiko azenturik”, “acento impulsivo” dagoenik, Altubek dioenaren aurka. Ez zuten halakorik sumatu Navarro Tomasen aparailuek eta, ezta Larrasquet jaunarenak ere: “los aparatos de Navarro Tomás en Guipúzcoa y los de Larrasquet no han denunciado este hecho”.¹⁷⁷

Eraberean ez du onartzen euskarari buruz “azentu intentsibo” (“Indar mintzorra”) erabatekoa, alboko silabari dagokiolarik. Horrek ez du esan nahi, silaba guztiak indardunak ez direnik. Ezta ere esanahi bereko direnik “indar azentua” (“azentu mintzorra”) eta “azentu tonikoa”, lehengoa, intentsitateari baitagokio eta, bigarrena, “azentu melodikoari”.

Gainerantzeko eztabaida hitzen azentuetara mugatzen da eta ez du bertsogintzan hainbesteko zerikusirik. Altubek uste du, “indar azentu eta azentuen arteko aldaketa gogoan izanik, “podatus” deiturikoari buruz bakarrik mintza daitekeela hiru silabetako hitzetan. Orixek, ordea, “scandicus” ere badela adierazten dio, hau da, badirela hitzak azentu zorrotza

(173) Ibid.

(174) ORMAETXEA, N. ORIXE: “Ciencia y práctica de nuestro idioma. Leyendo Guernica”, in *Idazlan guztiak III...*, 940-943 or.

(175) Ibid., 947-949 or.

(176) *Euzko Gogo*, (nº 5-8), 1954. Ibid., 964-965 or.

(177) ORMAETXEA, N.: “El acento vasco”, in *Euskera*, 14, 1933, 263 or. Ibid., 798 or.

beste zorrotzaren gainean dutenak, eskaileran gora. Orixek, halere, nahiago du bertsoaren zailtasunaz mintzatu eta ez aritu eztabaida luze hauetan.

5.- Berriro Euskalerrian

Orixek, 1958. urtean, Euskaltzaindian sartzerakoan hitzaldi bat egin zuen: "Leitza'ko mintza-doiñua".¹⁷⁸ Hitzaldi hau bi zatitan bana dezakegu: lehenengoa, luzeena, "Leitzako mintzo-doiñuaz". Bigarrena, laburki, "bertsoetaz".

Hitzaldian esango digunez, Leitzakoa da berak "belarriz obekien"¹⁷⁹ hartzen duena: "Leitzan entzuten ditut garbienik, musikan doiñu-bitarte edo *intervalo*" esaten zaien oriek, eta gaiñera, esanaren azken silaba beteagoa ematen dutela Leitza'n nago, Euskalerrian bestetan baiño".¹⁸⁰ Zorionez, gure mintzoak bizirik irauten duela baieztatuko digu eta "beste alderdi askotatik begiratuta arrigarria baldin ba'da gure hizkuntza, doiñuarengatik arrigarriago esan diteke".¹⁸¹ Erabilpen harri-garri hau, zail gertatzen da azterketarako "igekorra baita inguruko izkuntzena ez-bezela", gure mintzoak ez baitu "indarrezko azentu nabarmenik; gora-beerako mintzor leguna du, ta ortatik eldu da (dator) kantarekin oztopo itsusirik ez egitea".¹⁸²

Hiru azentu bereizten ditu: "bat ezerakoa edo ez-azentua (*negativo*) eta bi baierakoak (*positivos*). Bi hauetatik "griegoen *oxytonos* eta *barytonos*" hauetatik ateratzen dira gainerakoak: bizkarduna (^), magalduna ("), elkarren gainkakoa ("), bi gainbehera ("), hiru bizkar eginez ("").¹⁸³ Hiru eta lau silabetako hitzak eta aditzen azentuak aldakorrak dira. Gogorra dezagun, bestalde, hitzen azentuak mintzakatearen arabera alda daitetzkeela. Horren arabera, galdekizunak "dakar beregana azenturik garaiena. Aurretik jartzen bada, "gaiñerakoa moteldu egiten da". Beraz, tartean koma bat ezarri beharra dago, azentua berriro hasteko. Sintaxirik jatorrena "lenbizitik galdekizuna ipintzen duna" da.

Ondoren "bertsoetaz" mintzo zaigu laburki. Bere hitzetan "gaurko bertsoek" bi makar dituzte: "mintzatzeko, erderara eramaten gaitutela;

(178) ORMAETXEA, N.: "Leitza'ko Mintza-Doiñua", in *Euskera* 3, 1958, 29-36 or.

(179) *Ibid.*, 29 or.

(180) *Ibid.*

(181) *Ibid.*, 30 or.

(182) *Ibid.*

(183) *Ibid.*, 31 or.

ez kantatzeko. Bigarrena, etenak geiegi edo urbilegi edo berdiñegi emaiten ditugula”.¹⁸⁴ Euskarari dagokionez “sei silaba oro etena ongi dator”.¹⁸⁵ Horrela egindako bertsoa “ia prosan bezala irakurri” baiiateke. Eta luzean “doiñu berdin” inpresioa eman ez dezan “lau silabakoa ta bostekoa sarrerazi ditezke mugimendu berean, sei silabakoa nabarixeago dela”.¹⁸⁶

Gure autoreak, aspaldian poesiari idatzi ez bazuen ere, “Tankera berriko poesiak” delakoan esandakoa baieztatzen du berriro ere.

Ildo beretik idatzi zuen *Musika Ixila*¹⁸⁷ poesi liburuaren sarre-ra. Euskarak olerkirako duen gaitasuna handia da: “olerkirako oinbeste balio zezakenik ez nendun ametsik egin ere”.¹⁸⁸ Doain horiek aipatzera koan lehendabizi “itzean eta mintzoan, au da, adierazian eta adierazpidean” azpimarratuko digu. Eta akatsen tartean “aditz elebikoa”: ”orrek astuntzen digu izkera olerkirako”. Beraz, “ele-ixiltzea” “elipsia” egokitzak joko du zailtasun hau gailentzeko. Beste doaina “fonetikan”, “mihisoiñuak”, “xistu-izkiak” eta “itz-urrenean datza gure izkeraren indarra”.

Puntua eta azentu astuna kaltegarri ditu gaztelaniak. Gauza berbera esan daiteke euskal metrikari buruz. Greko-latinoek ere ez zuten punturik “baiña gureztat mintzo ederra zuten, tuntunari edo igikerari begira”.¹⁸⁹ Neurtitza nekagarri da belarri finarentzat “beti doiñu zurrunera, doiñu bakarrera erortzen baita”.¹⁹⁰

Hizketa askatua bezalako “mintza-iokorik” ez dago, “elkar-izketa bat galde-erantzuka”.¹⁹¹ Ez “begi-iritziz, belarri-iritziz” baino. Beraz, egokiena “izketa askatuan bezala” eta “lerro laburretan” idaztea da.

Sarrera honen osagarri gertatzen da “itzak nola neurtu”¹⁹² ataltxoa. Gaztelurekin ez zetorrela bat baieztatu ondoren, azken ondorioetara iristen da: “Niretzat euskeraz etena aski da neurtitzari beure ariurria emaiteko”.¹⁹³ Zeren “tuntunak etena du doairik bearrena”.¹⁹⁴ Neurriari bu-

(184) Ibid., 35 or.

(185) Ibid., 36 or.

(186) Ibid.

(187) GAZTELU: *Musika ixilla*, Auñamendi, Donostia, 1979, 9-49 or.

(188) Ibid., 12 or.

(189) Ibid., 16 or.

(190) Ibid., 20 or.

(191) Ibid.

(192) Ibid., 48 or.

(193) Ibid.

(194) Ibid.

ruz “logaedikos esan oi ziotena, batez ere Askepiadel’ena ederki datorrigu, naiz bakarrik naiz Alkaiu’reinarekin nâste”.¹⁹⁵

Ildo beretik egina da da “La métrica del verso” delako satira.¹⁹⁶ Gaztelaniaz egindako “satira” honetan laburbiltzen da hein batean poesiekiko bere iritzia. “Belarria”ri jarraitu behar zaio ez “begia”ri. Ez dago, beraz, lerro laburretan egin beharrik: “¿A qué vienen las líneas, más longas o breveciellas?”¹⁹⁷ Aski baita etena: “no hay verso sin cesura”.¹⁹⁸

Orixek teorian, etengabe, aldarrikatzen duen berrikuntza hau ez da bere bizitzaren azkenera arte ematen. 1955. urtean “Miramar 1954” poesia argitara eman zuenetik, ez dakusgu bere poesia berririk 1961. urtera arte, bera hil zen urtera arte, hain zuzen. Urte hartan argitara emandako poesiak, ia denak ildo berrietik eginak izanik ere, aurki dezakegu errimaz egindako poesiarik ere, halanola “Arkaitzaren gaiñean, 1961”, “Beti dantza, 1961” eta “Lau urtaroak, 1961”.

“Nere eun oberenak” delakoetan (bederatzi bakarrik dira), iristen da azken sintesia erabatekora. Prosa gisan eginak daude, bizi guztian defendatutako jarreraren ondorio guztietara iritsiaz. Hainbestetan aldarrikatutako eten tarteko hexasilaboa erabiltzen du, bostekoarekin nahaste eta noizbehinka laukoa tartekatuz. Berak esaten duen bezala, azkenik, estrofismoari agur egin eta prosa gisan idazteari ekin zion, eten arteko mintzatearen erritmoan oinarriturik. Horrela eginak daude “Nere eun oberenak” deitutako bederatzi poesiak: “Egona, beta, beti pakea”, “Bukaera, betiraundea”: “Aurrenean”, “Asieran”, “Arkaitzaren gaiñean”, “Jainkoa, beregan”, “Betidanik eta betiko”, “Baru mendian, B”, “Maitagarri”.¹⁹⁹

(195) Gazteluk ez du uste “Orixe”k besterik esan arren “iritzitik ain urrun” zebilenik. “Egia da, bai, berak diñona; ezta izkerarik ez neurtitzik etenik gabe. Baña, nere ustez, gauza bat da etena, eta besten batetik besterañoko tartea. Eta tarte ori nola neurtu? Or dago, ain zuzen, arazo onen giltza ta untzea”. Ibid. 48 orriko oharra.

(196) Gazteluren bilduma 1956. urtea azaltzen baldin bada ere, Orixe hurbiletik ezagutu zutenak, nahiago dute poesia honen data 1959. urtean ezartzea.

(197) ORMAETXEA, N. ORIXE: *Euskaldunak poema...*, 429 or.

(198) Ibid.

(199) ORIXE: “Nere eun oberenak”, in *Eusko-Ikaskuntza. Sociedad de Estudios Vascos. Hizkuntza eta literatura*, 5, 1984, 134-145 or. (A. Onaindiak aldizkari horretan argitaratu zuen 1983 urtetik aurrera lehen *Olerti* izeneko aldizkaria). “Baru mendietan A” izendatzen digu argitara emana dagoela adieraziaz. Gogora dezagun “Tankera berriko poesian” delakoak ere izen berdina duela. Baina ez digu beste azalpenik egiten. *Ikus Idazlan guztiak I...*, 586-603 or.